
Hermán M. János:

Sass Kálmánról és a peregrinusainkat patronáló Welti család kapcsolatáról

Dolgozatomat Hebe Kohlbrugge jótevőnknek ajánlom a száz éves születésnapja alkalmával, ismételten megköszönve a kelet-európai peregrinatio újjáélesztését és személyesen azt, hogy 1979-ben nekem ösztöndíjat szerzett. Az amsterdami Vrije Universiteit rendkívüli hallgatójaként így anyagot gyűjthettem a Johannes a Lascoról szóló disszertációm írásához. (Hebe Kohlbrugge 1995-ben, a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás 100 éves fennállásának alkalmával az elismerő „doctor honoris causa” kitüntetésben részesült.) Welti asszony és Hébe Kohlbrugge valószínűleg egyidőben hallgatták Karl Barth előadásait Bázelen...

Telegden négy szálás fenyőfa jelzi, hogy a templom kapitális rendbetétele¹ alkalmával elültetett svájci csemeték² úgy élték át a viharos időket, mint a Sass Kálmán és jótevőinek kimagasodó emléke. Ez az emlékezet a torzítás és az elhallgatás dacára is, égre mutatóan bátorította a híveket. A mezőtelegdi lelkész a szájhagyomány alapján úgy tudja, hogy a templomszentelés alkalmával jelen volt a faültető Welti házaspár is.

Welti Henrik³ konzul és neje, Welti-Schneider Berta⁴ asszony, nemcsak Sass Kálmán és a telegdi református egyházköziség, hanem a Királyhágómelléki Református Egyházkerület székházának támogatásával, illetve lelkészi családok segélyezésével és számos anyaországi és erdélyi diák tanulmányútjának az egyengetésével szerzett maradandó érdeme-

¹ A mezőtelegdi református templomot Sass Kálmán idejében 1933-34-ben renoválták.

² Szoboszlai Gáspár István mezőtelegdi református lelkipásztor írásbeli közlése 2012. jan. 18-án

³ Nevének előfordulási változata diplomáciai kinevezései alkalmával: Henry Welti. A rendelkezésünkre álló iratokban a születési dátumával még nem találkoztunk, 1939 folyamán hunyt el, legkésőbb 1940 elején. Valószínű, hogy sohase járt Romániában, legalábbis eddig nem találtuk nyomát az általunk tanulmányozott iratokban.

⁴ Svájci közigazgatási okiratban: Bertha Elisabeth Welti-Schneider. Született 1870. nov. 13-án, elhunyt 1964-ben, vagy 1967-ben.

ket. A pozsonyi és a bécsi diákotthonok építéséből, illetve bővítéséből szintén kivették a részüket. Segítségükkel és kapcsolatrendszerük által imaház és parókia épült Bukarestben. Ezen karitatív tevékenységeikre vonatkozó ismereteinket egy újabb kútfő alapján egészítjük ki, abban a reményességben, hogy további adatokkal bővíülhet Sass Kálmán életrajza, továbbá a romániai magyar református egyház két világháború közötti külföldi kapcsolatainak a történetírása.

A korabeli állami lélektant és rendelkezéseket ismerve, számunkra érthető, de mégis feltűnő, hogy a számba vehető források közül a Sass Kálmán által írott mezőteleghi monográfiában⁵ nincs említés a Welti család által folyósított segélyekről. A Weltiékkal folytatott levelezést a Sziguranca már a kezdetektől ellenőrizte, a végzetes letartóztatása alkalmával⁶ pedig a Weltiékkal folytatott teljes levelezést⁷ és Sass Kálmán minden értékes történelmi iratát elvitték.⁸

⁵ Sass Kálmán: Tileagd (Mezőtelegd) története különös tekintettel egyházaira. Függelékben: Adatok a körösvölgyi ref. egyházak történetéhez. Nyomatott a Kálvin könyvnyomdában, Oradea, 1935. Példánya található – bizonyára a Welti család által – a bázei egyetemi könyvtárban. Universitätsbibliothek Basel, Schönbeinstr. 18-20, CH-4056 Basel. Sign.: Thl Cv 287:5

⁶ Érmihályfalva, 1957. febr. 19, hajnali három óra. Lásd Tófalvi Zoltán: Kelet Svájca és Sass Kálmán mártírsága. (1). www.kronika.ro/szempont/kelet_svajca_es_sass_kalman...1/print. 2007. márc. 23-i állapot.

⁷ Jelentős számú, a Welti családdal váltott levél elviteléről számol be Alexandru Drăghici román belügyminiszternek 1957. szept. 18-án, a nagyváradi politikai rendőrség, vagyis a Szekuritáté. Lásd Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, p. 231.

⁸ Az 1957-es házkutatáskor elvitték a Zichy Jenő magaslaki levéltárában gyűjtött anyagát az 1848-as forradalom nyomozati jegyzőkönyveiről, Petőfi Sándorra vonatkozó új anyagról. Lásd T. E.: Sass Kálmán. In: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. V/1, p. 72–73. Világhálón: <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/3918/> Lásd még: Bihari Reformátusok Lapja, 1943/3, febr. 1, p. 32.: „Sass Kálmán érmihályfalvai lelkipásztor sohasem szerette a reklámot. Szerényen, de annál alaposabban munkálkodott nemcsak gyülekezetében, s az egyház berkeiben, hanem a magyar életnek is egyik legképzettebb és legfáradhatatlanabb harcosa volt mindig. Nem tehet róla, ha az érmihályfalvai püspöklátogatás alkalmával (*Dr. Révész Imre püspök konferenciái látogatása, 1943. jan. 10–11. – szerzői megj.*) előkerült nagyjértékű történelmi okmánygyűjteménye, s a gyülekezetében folyó szép egyházi élet dicsérethullámot váltott ki az egyházi és világi lapokban.”

A svájci háttér jelentőségét illetően tényként hivatkozhatunk Balaskó Vilmosnak⁹, a megkegyelmezett fogolytársnak és jó barátnak az értékelésére, aki a megvakulása előtt titokban elkészítette az emlékiratát és azt Sass Kálmán és Weltiné emlékének ajánlotta.¹⁰ Weltinének a kezünkön lévő, 1931–1957 közötti feljegyzéseket tartalmazó füzet¹¹ néhány konkrét adattal teszi árnyaltabbá azt a képet, amely eddig Balaskó Vilmosnak és újabban Tófalvi Zoltánnak köszönhetően élt a Welti családról. Ebből a füzetből tárul elénk Weltiéknak Tökés Bélával, Sass Kálmán sógorával és a végvári Nagy Istvánnal kialakult bensőséges kapcsolata is, amely valamikor egy külön tanulmányt igényel.¹² Dolgozatunkban a Sass Kálmán sorsát képező láncszemekhez fűztük ennek a kopott zöld füzetnek a hasznosítható, kimondottan magánhasználatra, jótékonyági célra és kapcsolattartásra készült feljegyzéseit.

Ahhoz, hogy a bázeli füzet újdonságait hasznosítani tudjuk, szükségessé a Sass Kálmán életútjának¹³ akármilyen röviden való ismerteté-

⁹ „Balaskó Vilmos a kivégzett Sass Kálmán segédlelkése volt. Sokat beszélgettünk. Őszintén szerette a főnökét. Majd egyszer megírom a történetét. Ez is elmaradt, mint annyi más.” Mindezeket Csiha Kálmán református püspök írta. Lásd Csiha Kálmán: Fény a rácsokon. Börtönévek vallomása. Kolozsvár, 1993, p. 60. Balaskó Vilmos (Szalacs, 1914. szeptember 19. – Máramarossziget, 2004. január 20.) Orosz Lajos lelkes-földbirtokos mellett volt segédlelkész 1937–1940 között Érkeserűben. 1945-ben Máramarosszigeten vallásanár, 1946-ban hívta Sass Kálmán az általa alapított Érmelléki Református Gimnázium élére igazgatónak, míg 1948-ban, a kommunista hatalomátvételt követően elvesztette vallásanári állását és 1949-ben Érolasziban lett lelkipásztor. Balaskó Vilmost 1958. május 21-én koholt vádak alapján szintén letartóztatták.

¹⁰ Balaskó Vilmos: Élet a föld alatt. Ajánlom ezen könyvemet néhai svájci konzulné Welti asszony öméltósága, az Érmellék egykori nagy pártfogója és az ő fogadott fia, néhai Sass Kálmán emlékezetének. Lásd Balaskó Vilmos: Élet a föld alatt. Királyhágómelléki Református Egyházkerület Kiadói és Sajtóosztálya. Felelős kiadó: Dr. Hermán M. János, Nagyvárad, 2001, p. 1.

¹¹ Ft. Tökés László hozta Nagyáradra ezt a néki ajándékozott iratot a Bertalan Imre püspök hagyatékából (USA). Tökés Lászlónak ezt a szolgálatát is hálásan köszönjük.

¹² Tökés Béla 1936. okt. 16-án érkezik Bázélbe a Weltiné feljegyzése szerint, távozik 1937. júl. 22-én. Ő is a román politikai rendőrség áldozata lett 1961-ben.

¹³ A lexikális összefoglalónk adataihoz több írásból merítettünk: Tófalvi Zoltán: Az Értől a rabtemetőig. In: Akik imádkoztak üldözöikért. I. Börtön vallomások, emlékezések. Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, Kolozsvár, 1996. p. 260–264. Péterffy György: In memoriam Sass Kálmán (1904–1958). A romániai

se, különösen a tárggyal először találkozők számára. A Welti családról pedig botrányosan keveset tudunk, még az életrajzi adataikat sem ismerjük pontosan, ezekre csak levelekből és beszédekből következtetünk. Az a célunk, hogy a Welti család körüli űrt és legendákat átlépve, első kézből származó tudósításokkal gyarapítsuk az egyházi történetírásunk magyar-svájci kapcsolatainak a fejezetét. A Sass Kálmán esetében ismételtén nyilvánvalóvá lett: gonosz emberek az életrajzokat vádirattá gyúráják. Ahol zsarnokság van, ott semmi se szent, még az objektív tényeken nyugvó historia domus sem ártalmatlan,¹⁴ ugyanis ha a diktatúra érdeke

úgy kívánta, minden adatot félremagyaráztak, hamisítottak, eldugtak, elkoboztak, megsemmisítettek, csakhogy az egyházat és a hitvallóit kiiktassák, lejárássák és hogy a tiszta emberi kapcsolatok mibenlétének bizonyítékait a familiárisok ellen használják.

A fellelhető, mintegy kalászgűjtés nyomán előkerülő dokumentumok önmagukért beszélnek. Keresztek, bilincseket és börtönt elevenítenek meg. Szimbólumokat hordoznak, egyházhoz és egy nép kultúrájához való ragaszkodást, világérzetet rögzítenek. Ilyen többek között a Weltné „Erdély” feliratú exlib-

magyar református egyház mártír lelkésze. In: *Confessio*, 2008/3, p. 87–97. Lásd még: Tuduka Oszkár: Egy poklot járt élet. In: *Akik imádkoztak üldözöikért*. II. p. 167–169. Balaskó Vilmos: A nagyváradi per. In: *Akik imádkoztak üldözöikért*. I. p. 36–42. Tófalvi Zoltán: Sass Kálmán érmihályfalvi lelkész. In: *Erdélyi Református Naptár*, 1999, p. 135–137.

¹⁴ Ez esetben az 1883-ban megnyitott érmihályfalvi Aranykönyv sorsára gondolunk, amelyet 1957-ben elvittek, jöllehet Sass Kálmán vallomása szerint 1953-ban a Borbély Lidia lakásán rejtették el. Vajon ma visszaszerezhető-e az egyházközség tulajdonát képező Aranykönyv? Lásd Tófalvi Z.: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, p. 213.

rise, amely 1935 táján készülhetett.¹⁵ Családjának és jócselekedeteiknek az emléke tiszteletre készíttet, akárcsak a Svájcból átlántált derék fenyők lenyűgöző látványa...

Néhány életrajzi adat

A bölcsőhelytől a rabtemetőig (Gálospetri, 1904 – Szamosújvár, 1958)

Sass Kálmán a Bihar megyei Gálospetriben született 1904. ápr. 17-én. Édesapja neve Sass Károly, édesanyja Nagy Rozália. Szülőfalujában keresztelték, ott is konfirmált, korán árvaságra jutott, édesapja 1915-ben esett el Doberdónál. Hőslelkű neje itthon temettette el.¹⁶ Özvegy édesanyja három gyermeket nevelt fel a kisbirtokon. Tisztelte a férje szándékát, aki már akkor beleegyezett a földművesnek szánt fiúk taníttatásába, amikor egyszer szántás közben azon lepte meg a gyermeket, hogy az könyvet tart a kezében. Tudunk arról is, hogy hol és mikor tett először bizonyosságot a hitéről. Ehhez bizonyára a háborús idők is közrejátszódtak. 12 éves korában, 1916. április 17-én konfirmált Gálospetriben.¹⁷ Ér-

¹⁵ Királyhágómelléki Református Egyházkerületünk néhai könyvkiadójának és grafikusának, Radványi-Román Károlynak (1900–1957) a fametszete. Példányát őrzik: Exlibrissamling Frederikshavn Kunstmuseum. Világhálón: 2014. jan. 6-i állapot: <http://art-exlibris.net/exlibris/2106> A dániai Koppenhága múzeumában ezt az exlibrist így katalogizálták: Kirche in Hügellandschaft. Molnár Károlynak, a Welti család egy másik familiárisának Radványi Román Károly két különféle exlibrist készített. Molnár Károly 1932–33-ban volt a bazeli Alumneum diákja. Mint érdekességet jegyezzük meg, hogy Welti Henry sisakos exlibrisét egy híres svájci művész, Carl Roschet készítette 1895-ben. Lásd a világhálón: www.dr-bernhard-peter.de/Heraldik/seiten/exlibris-helme-6.htm

¹⁶ Orth Imre: Sass Kálmán 1904–1958. In: Református Naptár, 1993. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Imprimeria de Vest nyomda, Nagyvárad, p. 58. Sass Kálmán életrajzát lásd még az Erdélyi Református Naptár 135. oldalán.

¹⁷ Pálfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Tudós lelkipásztorsors a 20. századi Királyhágómelléken. Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, Nagyvárad, 2014, p. 66, 119. sz. jegyzet. A gálospetri református templom falán emléktáblán olvashatjuk: „Ebben a templomban keresztelték és konfirmált Sass Kálmán 1956-os mártír lelkész. Állíttatta a Gálospetri Református Egyházközség és a Partiumi és Bánsági Műemlékbizottság 2003”.

dekes, hogy katolikus gimnáziumokba is¹⁸ járt. 1924-ben érettségizik, még ez évben beiratkozik a kolozsvári teológiai fakultásra, lelkészi oklevelet szerez 1928-ban. Segédlelkészi kinevezést nyer Domahidára, ott szolgál a gyülekezetben és nevelősködik Domahidy Pál családjának körében 1928 nyaratól 1929 őszéig, amikor svájci tanulmányútra indul két évre. Belmissziói tanfolyamot végez Vinelzben (Svájc) és Ebhausenben (Németország) 1930. június 30-a és 1930. október 20-a között. A Welts család az ő hatására és kérésére, két ösztöndíjat létesített, részben magyarországi, részben királyhágómelléki teológusok továbbképzésére.¹⁹ Hazatérve az 1931-es évben, július 1-től püspöki segédlelkész lesz a Nagyvárad-újvárosi parókiáján, két év múlva Mezőtelegden²⁰ lesz rendes lel-

¹⁸ Sass Kálmán előkerült önéletírásából most már pontosan tudjuk, hogy a máramaroszi református főgimnáziumban kezdi a tanulmányait, onnan a háborús világ miatt a Nyírbátori Minorita Klostrom iskolájába kerül, majd a nagykárolyi piarista, vagyis Kegyesrendi Főgimnáziumba, amelyet 1923-ban megszüntetnek. A nagykárolyi állami, Vasile Lucaciu nevű román gimnáziumban érettségizik. Lásd Szabadi István: Partiumi és kárpátaljai református lelkészek önéletírásai 1942-ből. In „Mediárium” 3. évf., 2009/1–2, p. 70. Vallatása során leginkább csak arra emlékszik – szándékosan, hogy ne vallassák a tanáraitól és az osztálytársairól – hogy hat éves korában, azaz 1910-ben beiratkozik a gálospetri lemei iskolába, 1916-ot követően egy évig betegség miatt otthon marad és alkalmi munkákat vállal. A máramaroszi gimnáziumba azért iratkozhatott be, mert édesanyja háborús özvegy volt, de csak egy évig tanulhatott ott, mert a háborús események miatt bezárták a gimnáziumot. Ezt követően Feketebátor katolikus kolostorában cselédként dolgozik a papoknál, miközben a kolostor keretében működő négyéves gimnáziumban tanul. Mivel 1919–1920 körül lezárják a határt, ő Gálospetriből már nem mehetett többé Feketebátor községbe és egy évig magántanulóként egy érmihályfalvi tanárhoz jár órákat hallgatni. Az ötödik gimnáziumi évet lezárva, Nagykarolyban végzi el a VI., VII. és VIII. gimnáziumi osztályt, majd ugyanott érettségizik 1924-ben. (*Feketebátor és Nyírbátor összekeverésének okát még elemezni kellene! Kiemelés tőlem: HMJ.*) Lásd Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport. Mentor, im., p. 176.

¹⁹ Sass Kálmánnak az önéletírása alapján foglalja össze a svájci tanulmányút hozadékait Szabadi István: „Teológiát Kolozsváron tanult, később kikerült a bázeli egyetemre, ahol két esztendő telt. A nyári időben Németországban, Svájcban segédlelkészkedett és mint utazó titkár kereste kenyerét. A magyar diákok számára két stipendiumot létesített a Welts családon keresztül. A nagyvárad püspök rendeletére visszakerült Svájból, és a püspök káplánja lett.” Idézet helye Szabadi István, im. p. 71.

²⁰ Ismeretes, hogy az 1915-ben eltávozott Gyenge lelkész helyébe, annak káplánját, Baka Bélát választják meg, aki 1933-ig marad itt. A nyugdíjazás folytán megüre-

kész 1933–1936 között²¹. Mezőtelegdi lelkészi hivatalába 1933 pünkösdjén iktatták be ünnepélyesen²², azután Érmihályfalva lelkipásztora lett²³. A hatóságok korábban is, de ekkor különösen sokat zaklatták.²⁴

sedett állásba 1933 pünkösdjén Sass Kálmán jelenlegi lelkészt iktatják be. Lásd: Sass Kálmán: Tileagd (Mezőtelegd) története, im. p. 73–74. 1926-ban a parókia lakhatatlanná vált, aminek következtében egy új, modern követelményeknek megfelelő lelkészlakot építenek, ami 1927 májusára el is készül. Az összkiadás reá a jegyzőkönyvek szerint: 312.098 lej, amit úgy sikerül eloteremteni, hogy eladnak 14 legelőjogot 18.000 lejért, eladják a Sziget utcai házat 101.000 lejért, a kántori földet 65.000 lejért, a szőlőföldet 25.000 lejért. Az alapokból kivettek 60.000 lejt, a községtől kaptak 40.009 lejt, haranggyűjtésből 17.000 lejt, magánadakozásokból 14.000 lejt, stb. E felsorolt bevételek is 325.000 lejt tesznek ki a 312.098 lej kiadással szemben; mégis a végén 164.600 lej bankadósság mutatkozik a lelkészlak építésével kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy itt nagy szabálytalanság történt a pénzkezelést illetően. Különösen, ha tekintetbe vesszük azt a tényt, hogy a költségek egy jó részét Telegdy József egyházmegyei gondnok viselte. Ennek a rossz gazdálkodásnak tudható be, hogy az ősi templom szánandó állapotba jut, tetején mindenütt becsorog az eső, elázással veszélyeztetve a gipsz mennyezetet, hogy a régi iskola összeomlott, az új parókia, iskola, lelkészi földek pusztulásnak indultak, hogy semmiféle felsőbb egyházi járulékokat több éven keresztül ki nem fizettek, hogy az egyház helyi banki értékpapírjait a lelkész magánadósságai miatt lefoglalták. Ennek a szörnyű állapotnak végre az egyházi felsőbb bíróság vetett véget, kötelezve a lelkészt és a gondnokot bizonyos hiányzó összegek megtérítésére. Az egyház a lelkészlak építésével kapcsolatban úgy eladósodott, hogy ha a moratórium, majd a konverzió nem jön, kérlelhetetlenül csődbe kerül. Különben az utóbbi időkben az egyház tagjai is mindent elkövetnek egyházuk jövődjének biztosítása érdekében. Valahogy minden ehhez az anyához tartozó tag érzi, hogy ha az egyháza elpusztul, összedől az erős vár, amelynek falai között ősei évszázadokon keresztül megnyugvást és megtartatást találtak annyi tenger szenvedés ellenére is.”

²¹ Utóda Molnár Károly, aki 1936–1954 között szolgál Mezőtelegden.

²² Lelkészbeiktatás Mezőtelegden. (Szerző aláírása hiányzik.) Lásd „Reformátusok Lapja” A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, Nagyvárad, 1933. júl. 20. szám, p. 254–253.

²³ Beiktatásának dátuma: 1936. szept. 13. a szolgálattevő pedig Sulyok István püspök, jelen van Welti asszony is.

²⁴ Sass Kálmán 1942-ben tömören ennyit mond a korai üldöztetéseiről: „A románok főképpen külföldi kapcsolataim miatt állandóan őrizet alatt tartottak. Gyakran nem hagyhattam el szolgálati helyemet. Alaptalan rágalmak folytán a románok gyakran állítottak törvényszék elé, ahonnan csak a bírák megvesztegetésével tudtam szabadságomat megmenteni és a büntetést elkerülni.” Lásd: Szabadi István: Partiumi és kárpátaljai református lelkészek önéletírásai 1942-ből. In: „Mediarium” 3. évf., 2009/1–2, p. 71. Az 1937-es letartóztatásáról és szabadulásáról lásd: Magyar Kisebbség. Kiadja: dr. Jakabffy Elemér, dr. Sulyok István, dr. Willer József. XVI. évf. 1937. ápr. 1. nr. 7.

Családi állapotát tekintve ekkor már nő, feleségének leánykori neve Tőkés Mária²⁵, akivel a házasságukat Isten az évek során gyermekek születésével²⁶ áldotta meg. A román államhatalom 1939 októberében letartóztatja és 1939. dec. 21-én a segédlelkésszel²⁷ együtt őt is kiutasítja Magyarországra²⁸, ahonnan családjával 1940 szeptemberében hazatér Érmihályfalvára. Magyarország németek általi megszállása után, 1944 tavaszától érmihályfalvi zsidó atyafiakat bújtatott a 25 hektáros barantói tanyáján.

Tisztségei közül megemlíti, hogy 1947-ben tagja lesz annak a bizottságnak, amelynek a hivatalos neve: „Erdélyi Ökumenikus Munka-

²⁵ Házasságkötésük 1936 júniusában volt a Weltiné-féle füzet bejegyzése szerint: „Er heiratete in Juni 1936. Kéri Gáspár szóbeli közlése szerint a házasságkötés dátuma 1936. május 19-e volt. Lásd Pálfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Tudós lelképásztorsors a 20. századi Királyhágómelléken. Im, p. 66, 119. sz. jegyzet. A valós dátum véleményünk szerint 1936. június 2. Ezt az időpontot közli Balázsné Kiss Csilla: Sass Kálmán (1904–1958) a bibliai hit és a szabadság hőse, 1956-os érmihályfalvi mártírelképásztor, „az Érmellék Messiása”. In: „Szél-Jegyzet.” Egyházi Lap. Érmihályfalva, XI. évfolyam, 7. szám, 2013. nov. 2. számozatlan oldal. Özvegy Sass Kálmánné másodszor is férjhez megy a szintén megözvegyült Orth Imre lelképásztorhoz. Eskette őket a régi közös jó barát, Molnár Károly, 1970. febr. 2-án az aradi református templomban. Lásd Pálfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Im., p.242. Született Aranyosegerbegyen 1913. szept. 27-én, elhunyt Nagyváradon 2004. május 19-én, temették Értarcsán.

²⁶ Lásd Balázsné Kiss Csilla im., p. 2: „házasságukból hat gyermek született és öt nőt fel.”

²⁷ Horváth Viktor, Érmihályfalva segédlelkésze írta 1942-ben: „Itt a volt trianoni határmentén a megszálló román hatóságok Hazámnak tett szolgálataimért letartóztattak és 1939. október 21-től december 21-ig a kolozsvári katonai börtönben voltam, amikor román állampolgárságomtól megfosztva száműztek és több lelkész-társammal együtt átadtak Magyarországnak. A Csonka Ország területén 1940. február 1-től szeptember 20-ig a pécsi egyházközségben nyertem alkalmazást, mint segédlelkész, majd a bécsi döntés után visszatértem előbbi szolgálati helyemre, Érmihályfalvára.” Lásd Szabadi István: Partiumi és kárpátaljai református lelkészek önéletírásai 1942-ből. In „Mediarium” 3. évf., 2009/1–2, p. 69.

²⁸ Sass Kálmánt 1939 októberében vetik börtönbe, megkínózzák, kiutasítják az országból. Önéletírása alapján kilenc hónapot töltött a miniszterelnökség erdélyi osztályán. Lásd Szabadi István im., p. 71. Azt, hogy a budapesti fasori gyülekezetben végez lelkési szolgálatot a hírneves Szabó Imre lelképásztor mellett, arra nézve a zsinati levéltárban nem találtunk adatokat.

közösség Királyhágómelléki Képviselői”²⁹. Szerepet vállal a Magyar Népi Szövetségben. A királyi román hatóságok 1947 júliusában újra letartóztatják, decemberben³⁰ Szamosújvárra hurcolják, 1948 tavaszán megrendült állapotban szabadul a börtönből, ahol 11 személyt zsúfoltak egy cellába. Bibliáikat elszedték, de a börtönné alakított épület főbejáratán lévő latin szöveget, a 27. és 28. zsoltár igeszavait (még) olvashatta: „Az Úr az én segítségem és védelmezőm, kitől féljek?”³¹

Az 1956-os magyarországi forradalmat követően hamis vádak alapján végzetesen csapnak le rá és a környezetére.³² 1957 februárjában letartóztatják, másfél évig kegyetlenül vallatják. Érmihályfalva magyarságát, a gyülekezetet³³ rettegésben tartják. 1958. dec. 2-án kivégzik Szamosújváron³⁴. Sírhelye ismeretlen.³⁵ Családját kilenc évig kényszerlakhelyre viszik, földbe ástott bărăgani kunyhóban laknak, két fiúkat bebörtönzik. Szeretteivel csupán a deportálás feloldása után közlik a halálhírt. Sass Kálmán becsületének helyreállítása a szülőföldjén igazán csak

²⁹ Ennek a bizottságnak a tagjai: Orth Imre, Molnár Károly, elnöke Csernák Béla. Lásd Páfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Im., p. 216.

³⁰ Dr. Nagy András 1948. május 24-én kelt levelében olvasható tudósítás Welti aszszony számára. A levél másolata az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában található. Dr. Sipos Gábornak köszönöm ezt az adalékot.

³¹ „Dominus adiutor et protector meus, quem timebo?” Martinuzzi Fráter György 1542-ben építtette a kastélyát és a hozzátartozó kápolnát.

³² Balaskó Vilmos verse az 1958. okt. 6-án kimondott halálos ítélet hallatán: „Október 6-án, a mártírok napján, / Első a harmincegy között, / „Vezér” az érmellékiek seregében, / Harmincegyet gyűjtöttek össze tizenhárom helyett, / Harmincegyet, hogy közöttük lehessen ő, / Hogy bizonyíthassák, hogy serege volt, / Hogy egy elveszen a harmincegy közül. / Bár mindegyik a maga vétkéért bűnhődött, / De mindegyikre jutott az „ártatlanok szenvedéséből”, / De mindegyik vétkét őra veték, / Hogy ő legyen az egyetlen véres áldozat, / Az Érmellék szegény messiása!” A másik halálraítélt személy Hollós István. Balaskó Vilmosnak megkegyelmezték.

³³ Ideiglenes megbízással a kiszolgáltatott és védtelen tudóst, Horváth István teológiai magántanárt osztják be lelkipásztornak 1957. május 1-e és december 31-e között Érmihályfalvára.

³⁴ Kivégzésén jelen volt a nagyváradi szekuritátés őrnagy, Wohl Zoltán. Lásd Tófalvi Zoltán: Kelet Svájc, im., 1.

³⁵ Emlékművet 1989 után emelt a Volt Politikai Foglyok Szövetsége a szamosújvári börtön melletti temetőben, ahol a kivégzettek és elhalálozottak nevei szerepelnek, többek között Sass Kálmán és Hollós István neve is.

az egyház keretében történt meg, teljes politikai rehabilitálását polgárilag még mindig, 55 év eltelte után is gátolják. A „hazaárulási” kirakatperek ügye és az áldozatok az égre kiáltanak!³⁶ A sötét „Háttér” nyomása tovább tart, alattomosan épült be – ismét – a törvényhozásba...³⁷

Sass Kálmán írói munkássága

Írásbeli hagyatékának³⁸ aprólékos feldolgozása még várat magára, e helyen tájékoztatóképpen soroljuk fel az általánosan ismert műveit. Likvidálása után a közéletből teljesen száműzték az egyházi irodalmi munkásságának a nyomait, a könyvtárakból eltávolították az írásait, amelyeknek már a címe is jelzi a szigorúan és esetenként halálosan tiltottá vált témák sorát.

- 1) Sass Kálmán: A valdensek. In: A Kálvinista Világ, 1930, p. 55–56.
- 2) Sass Kálmán: A svájci KIE munka. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye. V. évf, Nagyvárad, 1931. júl. 10., p. 324–328.³⁹
- 3) Sass Kálmán: Az ifjúsági munka nevelői munka. In: Reformátusok Lapja A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye. VII. évf. 1933/11, ápr. 10., p. 121–126.
- 4) Sass Kálmán: Belmisszió és egyesületek. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, VII. évf. Oradea-Nagyvárad, 1933. augusztus 10., 23. sz, p. 275–278.
- 5) Sass Kálmán: Kálvin országa. (Svájc). In: Kiáltó Szó, 1934, p. 125–126

³⁶ Lásd Tófalvi Zoltán: Megbűnhődött magyarság. Hazaárulási kirakatperek Erdélyben. Világhálón: http://www.napkut.hu/naput_2001/2001_08/003.htm

³⁷ Tófalvi Zoltán: XX. századi erdélyi „gályarab”-prédikátorok. Az írása végén kiemelt részben szólaltatja meg Balaskó Vilmost a sötét „Háttér”-ről. Lásd: „Átalveto”. Az Erdélyi Körök Országos Szövetségének és az Erdélyi Magyarok Tolna Megyei Egyesületének negyedéves lapja. 2010/szept., p.41. Világhálón 2014. jan. 9-én: http://www.ekosz.hu/atalveto/Atalveto_1003_75.pdf

³⁸ Első bibliográfiái számbavételét lásd: Bihor-Biharmegye, Oradea-Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak Emlékkönyve. A szerkesztőbizottság megbízásából szerkesztette Fehér Dezső. Szervezte Ronig Sándor 1933–1937. Sonnenfeld Adolf Részvénytársaság Oradea. Nem ismerjük Tabéry Géának a „Sass Kálmán levelesládája” c. írását, amely a „Nagyvárad” napilap 1943. január 18. számában jelent meg.

³⁹ Szomor Attilának köszönöm ennek, és még több bibliográfiái adatnak a kikeresését és a cikkek elküldését a dr. Pálfi József „Reformátusok Lapja” újságygyűjteményéből.

- 6) Szórványainkról. Írták: Földes Károly, Gergely Ferenc, Horváth Jenő, Kovács Pál, Sass Kálmán és Szigethy Béla. București, 1935.⁴⁰
- 7) Sass Kálmán: Tileagd (Mezőtelegd) története különös tekintettel egyházaira. Függelékben: Adatok a körösvölgyi ref. egyházak történetéhez. Nyomatott a Kálvin könyvnyomdában, Oradea, 1935.⁴¹
- 8) Sass Kálmán: A jövődő református vezető gárda megszervezése. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, X. évf. Oradea, 1935. április 10., 11. sz, p. 133–135.
- 9) Sass Kálmán: Református káté (iskolai- és magán használatra) Írta Sass Kálmán református lelkipásztor. Nyomatott a Kálvin könyvnyomdában, Oradea, 1935.⁴²
- 10) Sass Kálmán: Tanterv az elemi iskolák számára, 1935.⁴³
- 11) Sass Kálmán: Hozzászólások a "Nyílt levélhez". In: Kiáltó Szó⁴⁴, 1935., p. 94–95.
- 12) Sass Kálmán: Önmagunk számbavétele. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, X. évf. Oradea, 1935. október 10., 29. sz, p. 349–350.

⁴⁰ A „Kiáltó Szó” könyveinek 3-ik számaként jelent meg, ára 28 Leu.

⁴¹ Második, kiegészített kiadása 1996-ban jelent meg Nagyváradon: Sass Kálmán, Kupán Árpád, Varga Árpád, Mezőtelegd története. In memoriam Sass Kálmán 1904–1958, Varga Árpád 1951–1994. KRE, Szilágyi Aladár sajtófelelős. Lásd e mű recenzióját Bíró Sándor: Sass Kálmán, Tileagd története. 1935. In: Kiáltó Szó, 1935, p. 131.

⁴² Második kiadása, amelynek példányát láttuk, nagyobb formátummal, 1946-ban jelent meg a nagyváradi Zöldfa utca 1. szám alatt Vass Sándor könyvnyomdájában, Nagyváradon. E káté harmadik kiadása 2013-ban jelent meg 2500 példányban. A szöveget gondozta, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta dr. Juhász Tamás. Szerkesztette Kulcsár Árpád. A kötet megjelenését támogatta az Érmelléki Református Egyházmegye és a hollandiai Juhász István Alapítvány. Nyomatott az Europrint nyomdában, Nagyvárad. Negyedszer szintén 2013-ban jelent meg 1000 példányban, ez az Érmihályfalvi Református Egyházközség hasonmás kiadása. Szerkesztette Balázsné Kiss Csilla lelkipásztor és Balázs János Dénes lelkipásztor. Az előszót és utószót írta Balázsné Kiss Csilla. Nyomdai munkák: Steffi Tipográfia, Érmihályfalva.

⁴³ Pályázatát nem láttuk, de egészen valószínűnek tartjuk a megjelenését. Weltiné füzetében: „1935. Im August schickte er s. Werk:”Tileagd története”. 147 gr. Seite. – Reformierter Katechismus. – Lehrplan für Elementarschule.”

⁴⁴ Kovács István írásáról van szó: Nyílt levél a cluji ref. teológiát végzett lelkészekhez és tanárokhöz. /A teológia anyagi nehézségei./ In: „Kiáltó Szó”, 1935., p. 76–77. Vita alakul ki, amelyhez hozzászól Sass Kálmán, Nagy Ferenc és valaki A. L. névrövidítéssel. Lásd Kozma Zsolt: A Kálvinista Világ és a Kiáltó Szó repertórium. Kolozsvár, 2003, p. 24.

- 13) Sass Kálmán: Egyesületi munkánk továbbépítése. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, XI. évf. Oradea, 1936. február 20., 6.sz., p. 61–63.
- 14) Sass Kálmán: Felhívás kerületünk szénior tagjaihoz In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, X. évf. Oradea, 1936. március 1., 7. sz., p. 79–80.
- 15) Sass Kálmán: Református nagyizlés. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, X. évf. Oradea, 1936. március 10., 8. sz., p. 87–89.
- 16) Sass Kálmán: Iskoláink története. „Elvész a nép, mely tudomány nélkül való” Hóseás 4:6. Valea lui Mihai. Tip. Beck. /Érmihályfalva/ 1938.⁴⁵
- 17) Sass Kálmán (szerk.): Református Árvaházi Képes Naptár 1938.⁴⁶
- 18) Sass Kálmán: Lelkipásztori munka az egyházellenes munkásság között. In: Kiáltó Szó, 1939, p. 60–61.⁴⁷
- 19) Sass Kálmán: Iskolai valláskönyveink Evangélium ellenes elemei. In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, XIII. évf. Oradea-Nagyvárad, 1939. jún. 1./16., p. 193–197.

⁴⁵ Ezt a művet Sass Kálmán egyik fontos értekezésének tartják. Az Érmelléki Református Egyházmegye honlapján 2013. okt. 29-i keltezéssel az áll, hogy ez az írása 1942-ben jelent volna meg, ami elméletileg egy lehetséges második kiadás, hogyha valaki látta a példányát. Hivatkozási alap a világhálón: <http://ermellek.blogspot.nl/2013/10/sass-kalman-az-ermellek-messiasa.html> Eredeti, 1938-as példánya található az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezt az adatot dr. Bujtás László barátomnak köszönöm.

⁴⁶ Hivatkozás: Érmihályfalvi helytörténet. Ismerje meg Érmihályfalvát és környezetét Kovács Rozália Gyöngyi helytörténész bemutatásában. Világhálón: <http://helytortenet.hupont.hu/28/reformatus-templom#ixzz2pMP66huO> Valentiny Antal által szerkesztett, az 1938-ban megjelent erdélyi magyar könyvtermésre vonatkozó bibliográfia szerint Csernák Béla egy Árvaházi Naptár szerkesztője. Az adatokat nem áll módunkban ellenőrizni.

⁴⁷ Tófalvi Zoltán szerint ez egy vihart hozó írás volt, amelyet „egyféleképpen értelmezett a püspökség, államellenesnek minősített a Sziguranca, az 1957. évi letartóztatása után pedig a szövegkörnyezetéből és az adott körülményekből kiragadva, a Szekuritáté egyenesen Szovjetunió- és szocializmus ellenes kirohanásként aposztrofálta.” Lásd: Tófalvi Z.: Az érmihályfalvi per. Világhálón: Archive.is – webpage capturearchive.is/8vVZH Tárolt változat: 2013. aug. 24-én. Román fordítása is létezik a szekuritátés irattartóban „Munca păstorului sufletească. Lásd: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, p. 232, 2. sz. lbj.

- 20) Sass Kálmán: „Mikor igehirdetés a prédikáció?” In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, XIII. évf. Oradea-Nagyvárad, 1939/5, febr. 10, p. 52–54.
- 21) Sass Kálmán: „Légy példa a hívőknek...” In: Reformátusok Lapja, A Királyhágómelléki Ref. Egyházkerület Hivatalos Közlönye, XIII. évf. Oradea-Nagyvárad, 1939. október 20., 8. sz., p. 385–387.
- 22) Sass Kálmán: A Szent István-i Magyarország kisebbségi kérdésének megoldása. Kézirat.⁴⁸
- 23) Sass Kálmán: Szegény Erdélyország című kéziratol dolgozat, 1940.⁴⁹
- 24) Sass Kálmán: Az érmelléki reformátusság nyomában. „Lelkigondozó” c. folyóiratban jelent meg 1943-ban.⁵⁰

⁴⁸ Ez a tanulmánya Tófalvi Zoltán szerint „az 1938. november 26-i müncheni egyezmény, illetve a Felvidék egy részének Magyarországhoz való csatolása után készült.”

⁴⁹ „Szegény Erdélyország című, 84 oldalas kézzel írt tanulmány (Sass Kálmán diktálása nyomán Földesi Ilona diakonissza írta át) bár időrendben később, 1940-ben készült el, az előbbi prologusának tűnik. Forrásértéke abban áll, hogy a szemtanú hitelességével számol be a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbségi lét megpróbáltatásairól, a román titkosrendőrség, a Sziguranca által a legveszedelmesebb ellenségnek kikiáltott erdélyi magyar önvédelmi szervezkedésről, a tagok és gyanúsítottak elleni hajszárról. Sass Kálmán az 1938. évi müncheni egyezmény és az első bécsi döntés után a magyar kormányzati körök által támogatott önvédelmi szervezkedés történetének legátfogóbb és leghitelesebb bemutatását nyújtja. Közli az 1939. december 21-én, majd 1940. május 17-én Magyarországra kitoloncolt 52 személy, zömmel római katolikus és református lelkész, tisztviselő tanár, földműves nevét, legfontosabb adatait.” Lásd: Tófalvi Zoltán: Kelet Svájc és Sass Kálmán mártírsága (2.) Lásd: 2007. Márc. 30-i állapot: www.kronika.ro/szempont/kelet_svajca_es_sass_kalman_martiromsaga_2/print Sass Kálmán erről az iratról az 1958. szept. 12-i nyílt nagyváradi tárgyaláson ezt vallotta: „Ezt a brosúrát soha nem nyomtatták ki, nem terjesztették, kéziratban maradt fenn. Ebben a brosúrában szó volt a határrevízióról, mivel az előadások nyomán úgy gondolták, hogy szükség van erre. Ilyen értelemben írtam én is.” In: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007, p. 562.

⁵⁰ Ezt a szórványosodásról szóló tanulmányt újra kiadta a Szenci Molnár Társaság: Sass Kálmán: Az érmelléki reformátusság nyomában. Jegyzetekkel ellátta, kiegészítette és szerkesztette: Szij Rezső, Budapest, ETO-Print, 2002. p. 1–43. (Az újrakiadás ajánlása: A debreceni és a kolozsvári református teológia hallgatóinak és tanárainak.) A „Lelkigondozó” c. folyóiratot nem sikerült beazonosítanunk. Lásd még a világhálón, 2014. jan. 15-i állapot: www.proteo.hu/sasskalman/eletrajz.html

- 25) „Üzenet” címmel 1944-ben egyházi lapot indít, amelyet ő szerkeszt és amelynek teljes címe: Üzenet az érmihályfalvai református híveknek.⁵¹
- 26) Sass Kálmán: Az érmelléki református egyházmegye levéltára. In: „Egyháztörténet” 1944/2, p. 345–354.⁵²
- 27) Sass Kálmán: A biblia zsidó szellemi termék? In: Bihari Reformátusok Lapja, XVIII. évf. Nagyvárad, 1944/15. aug. 1. p. 159–160.⁵³
- 28) Sass Kálmán: Oldott kéve. In: Bihari Reformátusok Lapja, XVIII. évf. 1944/3, febr. 1., p. 31–32.
- 29) Sass Kálmán: „Őskeresztény?” In: Bihari Reformátusok Lapja, XVIII. évf. 1944/3, febr. 1., p. 32.
- 30) Sass Kálmán: Új világ küszöbén. Üzenet evangéliumi hitű testvéreimhez. Kiadja azérmihályfalvai Református Egyház iratterjesztése. /1946/.⁵⁴
- 31) Sass Kálmán: Református testvér, köszöntelek... „Méliusz” könyvkereskedés, Debrecen, 1947.⁵⁵

⁵¹ Szerkeszti Sass Kálmán. Kiadja az Érmihályfalvai Református Leányegylet Iratterjesztése. Már csak ennek a helyi egyházi újságnak a megismertetése is külön fejezetet érdemelne! Sass Kálmán ott szerepel a Bihari Reformátusok Lapja indításánál is. Továbbá a Nagyvárad Lapkiadó Kft. tagjaként egy rövid életű református szellemű napilap megvalósuláshoz járul hozzá. A Hegedűs Sándor-féle „Nagyvárad” új tulajdonba kerül, a szerkesztőség: dr. Tabéry Géza, Szikszai János, Maizner János, dr. Incze Gábor nagyváradai lelkész. Főszerkesztő a teológiai végzettségű Daróczi Kiss Lajos, aki már 1936-tól a „Nagyvárad” munkatársa volt. Lásd Orth Imre: Nagyvárad Lapkiadó Kft. In: Bihari Reformátusok Lapja, XVIII. évf. 10. szám, Nagyvárad, 1944, május 15., p. 97–99.

⁵² Hivatkozás: Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár. Világhálón: www.melte.hu/?q=node/98 Sass Kálmán dolgozatát, az „Egyháztörténet” más tanulmányaival együtt, Juhász István ismerteti a Református Szemle 1947-es számában, p. 28–30. (Dr. Kozma Zsolt-nak köszönöm ezt az adatot.)

⁵³ Újraközzölve az „Új világ küszöbén”, im., p. 35–37.

⁵⁴ Reformátusok eligazító füzeté a hit, a társadalom és a magyarságismeret bizonyos kérdéseiben, valószínűleg Érmihályfalván jelent meg. A füzet első oldalán az olvasókat megszólító lelkipásztori írás dátuma: 1946. március. A 64 oldalas kiadvány egyetlen Sass Kálmán iratként megtalálható a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárában, ahova az 1970-es években került id. Nagy Géza professzor könyvtárából. Beírása: „Dr. Nagy Géza egykori kedves professzoromnak szeretettel. Sass Kálmán. 1946. IV. 9.” Kurta József főkönyvtáros szíves segítségét köszönöm a másolatért.

⁵⁵ Ezt a hitépítő iratot újra kiadták Érmihályfalván 2008-ban. Forrás: Harangszó 2009/10., 11.

- 32) Sass Kálmán: Mit kell tudnunk egyházunk szervezetéről? In: Református Naptár az 1955-ös évre⁵⁶. Szerk.: Buthi Sándor, Nagyvárad, p. 68–70.
- 33) Sass Kálmán: Az érmihályfalviak ősi harangja⁵⁷. In: Református Naptár az 1955-ös évre. Szerk.: Buthi Sándor, Nagyvárad, p. 102.
- 34) Sass Kálmán: A templombajárásról. In: Református Naptár 1956. Kolozsvár, p. 40–44.⁵⁸

Ehhez a kiegészítésre szoruló bibliográfiához még hozzá kell fűznünk, hogy tudomásunk szerint Sass Kálmán teológiai gondolkozásának szakszerű vizsgálata is várat magára. Egy biztos: a Sass Kálmán válogatott egyháztörténeti és közéleti írásait újra ki kellene adni⁵⁹, hiszen Sass Kálmán politikusként is újraértékelődött. Világnézetét, magyar népi szövetségi, zászlóvivői szerepének a háttérét, a korabeli egyházi életet és a hely szellemét csak így ismerhetjük meg. Ez a könyvészeti jegyzék talán ilyen befejezetlen állapotban is hasznos⁶⁰, mert elsőképpen és dió-

⁵⁶ Közreadó: Nagyvárad Református Egyházkerület. Példánya az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában. Ősz Sándor Előd egyháztörténésznek köszönöm ezt az adatot.

⁵⁷ A szerző neve nincs feltüntetve, de Ősz Sándor Előd nyomán úgy véljük, hogy a Sass Kálmán írásáról van szó.

⁵⁸ Közreadó: Kolozsvári Református Egyházkerület. Példánya a jenei család tulajdonában. Jenei Tamás testvéremnek, egykori bázeli diáknak, a Belmissziói Intézet igazgatójának köszönöm ezt az adatot és más, a dolgozatommal kapcsolatos segítséget.

⁵⁹ Az egyházi- és teológiai jellegű újrakiadások rendjén is elengedhetetlen a bibliográfiai tájékozódás. Példának okáért említjük az 1935-ös káté 1946-os kiadását. Mindkettő 62 oldal terjedelmű, de az 1946-osban már csak 117 kérdés és felelet maradt, az 1935-ös 120 kérdés és felelet szövegéhez képest. Kimaradt az 1935-ös 4-ik kérdése és felelete, továbbá a 12. és 13. kérdés-felelet.

⁶⁰ Lásd: Kozma Zsolt időserű feladatként hangzó felszólítását a hasonló kutatásokhoz. In: A Kálvinista Világ és a Kiáltó Szó repertóriuma. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 11. Kolozsvár, 2003, p. 5. : „Össze kell szednünk közelmúlt-magunkat, ismernünk kell közvetlen atyáinkat, az írásokon keresztül találkozunk kell velük. Erdélyi feladatunk ez, amelynek nemcsak hogy nem tettünk eleget, de még fel sem ismertük. Pedig a 20. század első felének tükréből magunkra ismerhetünk, értelmezhetjük jelenünket, s tanítást hallhatunk meg jövőnkre nézve. Talán egykori önmagunk legjobb tükre egyházi folyóiratanyagunk, amelynek számbavétele eleink mozgékony-ságáról, életerejéről győző meg, s mint ilyen kötelez, hogy tollunkat Isten szolgálatába állítsuk, s ezzel egyházunknak és népünknek jövőtávlatokat nyújtsunk. Isten a múltban sem hagyta el az ő ügyéért buzgolkodó népet, s ezentúl is velünk lesz.”

héjban máris behatárolja Sass Kálmán érdeklődési világának teológiai, szellemi és lelki örökségét, annak pozitívumait és korlátait, máig kiható tudatformáló értékét.

Sass Kálmán belmissziói munkásságáról

Kortársa és barátja, Orth Imre, ekképpen sűríti a tehetséges lelkipásztor gyülekezetépítő szolgálatát: „Sass Kálmán már Mezőtelegden megszervezte az összes belmissziói alakulatokat, de igazában Érmihályfalván virágoztatta fel őket. A hét minden napjára esett egy-egy alakulat összejövetele. Dalárdát is szervezett és vezetett. Az öreg elemi iskola helyébe két új termet építtetett és közvetlenül a templom mellé két hatalmas egymásba nyíló gyülekezeti termet, melyben a hét minden napján a belmissziói alakulatok tartották összejöveteleiket. Sass Kálmán szépen hegedült és kitűnően tárogatózott.”⁶¹ Az érmelléki egyházmegye lelkészkeri elnökeként ő terjeszti elő az 1943/44 évi belmissziói munka programot. Vezetésével a köri értekezlet állást foglalt a lelkészi és tanítói kar testvéri kapcsolatának az elmélyítésére, évente egy közös gyűlés tartására.⁶²

Belmissziói szolgálatának máig is él az emléke és ösztönzőleg hat az utódokra: „dalárdát, nőegyletet, gazdakört, bibliakört, ifjúsági kört alapított és vezetett. Kimagaslik szolgálatában a református iskolák és nevelés megerősítésének szándéka, kölcsönkönyvtárt alapított és vezetett, gyarapította az egyházközség alapítványait. 1937. szeptember 12-én, a lelkészbeiktatás évfordulóján felszentelték a teljesen újjáépített fiú-iskolát két tanteremmel és a felújított kántortanítói lakást a templom-dombon, renoválták a ma Márton Áronról elnevezett főutcán a leány-iskola épületét.”⁶³ Buzgalmának köszönhetően nyitotta kapuit az 1942-43-as tanévben az Érmihályfalvai Magyar Királyi és Állami Polgári Fiú- és Leányiskola.

Dokumentumok és emlékezések a Welti családra

A Welti család jótéteményeiről Balaskó Vilmos nyomán

Amit manapság Weltiékről tudunk, azt elsősorban Balaskó Vilmos emlékiratának köszönhetjük. Kiegészül a kép Molnár Dezső visszaem-

⁶¹ Orth Imre: Sass Kálmán 1904–1958. In: Református Naptár, 1993, im., p. 59

⁶² Lásd „Bihari Reformátusok Lapja”, 1943/20, okt. 15., p. 211.

⁶³ Balázsne Kiss Csilla im. p. 2.

lékezésével. Illetve, morbid körülmények között került még felszínre a Welti házaspár neve a megkínzott Sass Kálmán vallatásakor. Az 1957–1958-as kihallgatások idején belőle kémet akartak „csinálni” és egy provokatív szöktetési tervet is gyártottak. Ez utóbbi rémtörténetek Tófalvi Zoltán író nagy ívű levéltári kutatásainak köszönhetően váltak ismertté, akárcsak a Sass Kálmán-féle per anyagának az ismertetése.⁶⁴

Tekintettel arra, hogy a közkézen forgó közlésekben egyre több a pontatlanság és a fél információ Sass Kálmán és a Welti család kapcsolatának a mibenléte felől, ezért úgy döntöttünk, hogy minden erre vonatkozó forrásértékű hivatkozást a maga szövegkörnyezetében tárunk az olvasók elé, elsőként a Balaskó Vilmos fontos könyve alapján: *Élet a föld alatt*. A továbbiakban innen idézzük a Balaskó Vilmos által papírra vetett, számunkra eligazító jellegű passzusokat, amelyeket helyenként magyarázatos jegyzetekkel láttunk el.

„Az 1956-os magyarországi forradalom, minket, erdélyi magyarokat, egész különleges veszélybe sodort. Az államhatalom félelme gyűlöletté fajult irányunkba. A haditörvényszékek sok százat börtönbe küldtek, családokat, gyermeket deportáltak, ítélték nehéz kényszermunkára. De legtöbbet szenvedett talán a magyar határ közeli vidék, az Érmellék lakossága. A szomorú sors minket is elért; többedmagammal engem is letartóztattak. Innen kezdődőleg lett a sorsom régi barátommal, Sass Kálmánnal elválaszthatatlanul összefonódva. Ő volt régóta a lelki és politikai vezetője az érmelléki magyar kisebbségnek. A Kolozsvári Teológia bevégezése után az akkori svájci konzul, Welti Henrik segítségével, két éves stipendiummal Bázelen tanult tovább. Hazatérte után, mint káplán, a váradi püspök mellé került. Az ő közvetítésével támogatásokat, segélyeket kapott az egyház, és így lett a püspöki rezidencia felépítve⁶⁵ a legnagyobb munkanélküliség közepette.”⁶⁶

⁶⁴ Tófalvi Zoltán: Erdély mártírjai. Világhálón: <http://www.rovasirasforrai.hu/Kitekinto/Erdely-martirjai.htm>; Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007.

⁶⁵ Az épület anyagi fedezetének előteremtéséről semmilyen adatot nem találunk az 1936–1937-ben épült egyházkerületi székház, illetve a „Református Otthon” építésének a fedezéséről, pedig akkor már öt éve kézen forgott a Balaskó Vilmos könyve, az „Élet a föld alatt”. Lásd: Beszélő kövek. 70 éve épült az Egyházkerületi Székház. Kiadja a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. Nagyvárad, 2006 novembere. Szerk.: Veres-Kovács Attila.

⁶⁶ Balaskó Vilmos: *Élet a föld alatt*, im. p. 61.

„A Svájcban töltött boldog időkről emlékezett legszívesebben Kálmán. Soha el nem múló hálával emlékezett meg a bázeli egyik főiskolai stipendium alapítványáról, Weltiné asszonyról, akinek áldozatkészségéből oly sok, e vidékre való ifjú teológus tanulhatott és ismerkedhetett meg a svájci élet csodálatos szépségével és lelki gazdagságával. Weltiné asszony férje, Welti-Schneider, tudomásom szerint akkor valahol Dél-Amerikában volt konzul,⁶⁷ később pedig a svájci bankárok szövetségének elnöke lett. Nagyon gazdagok voltak.

Az itthoni teológia elvégzése után Kálmán is, a barátja, Kiss Bertalan⁶⁸, majd az Orth fiúk, Imre⁶⁹ és Győző⁷⁰, meg Molnár Károly⁷¹ és többen

⁶⁷ Svájci állami levéltári anyag alapján megállapítható, hogy már 1923-ban konzuli megbízatása van és Panama ügyeivel foglalkozik. Lásd: <https://www.swiss-archives.ch/detail.aspx?ID=676825>; A svájci szövetségi kormány jóváhagyja 1930. ápr. 4-én Paraguay kérését, hogy konzulátusát Luganoból Baselbe helyezze át és Henry Welti legyen továbbra is a tiszteletbeli, vagyis a „Honorarkonzul”. Világhálón 2013. dec. 30-án: <http://www.amtsdruckschriften.bar.admin.ch/viewOrigDoc.do?id=10031001>

⁶⁸ Kiss Bertalanról a Weltiné füzetében csak ennyit találunk: „Ankunft in Basel 1938; 1948 geschieden”.

⁶⁹ Orth Imre az „Önéletírásában” és naplójában rögzíti, hogy svájci tanulmányútja idején Zürichbe érkezett 1931. okt. 21-én, ahonnan 1932. jún. 26-án jön haza. Ezt az adatot dr. Pálfi Józsefnek köszönöm; Anyakönyvi száma a zürichi egyetemen. 1932/36630. Lásd Pálfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Im., p. 23.; Orth Imre a svájci tanulmányútja idején két ismertető cikket is közölt a romániai egyházi helyzetről. Lásd Orth Imre: Der Distrikt Königstein, in: Der Kirchenfreund 66 (Zürich 1932.) VIII. 25.; Orth Imre: Von den reformierten Glaubigen in Siebenbürgen, in: Volksfreund 1932/ VIII, febr. 21, p. 6.

⁷⁰ Orth Győző neve alatt két teljes oldalnyi feljegyzést találunk a Weltiné tollából. Bazelbe érkezett 1934 októberében, visszatért 1935. júl. 20-án Temesvárra.

⁷¹ Molnár Károlyról a Weltiné füzetében ez áll: „Herbst 1932 bis Sommer 1933 = (sic!) 2 Semester in Alumneum. 2 Schwester und 1 Bruder in Szatmár. Im Juni fuhr er weg und kam nach Oradea an Sass Kálmán's Stelle zum Püspök Sulok 3 Jahre. Im. Okt. 1936 wurde er nach Tileagd gewählt an Sass' Stelle. Kálmán kam nach Valea lui Mihai, Jud. Salaj. Am 24.9. 1937 heiratete Molnár Károly Fr. Irénke Péter. (Sass schreibt, er sei nicht gut als Pfr., kann nicht mit einfacheren Leuten verhandeln, er wäre besser Professor. 1948: Er hat 4 nette Kinder. Judith, ältäste m. Pathenkind.”; Tófalvi Zoltán a per iratai között megtalálta annak a nyomát, hogy amikor Weltiné 1933-ban vagy 1934-ben Romániába látogatott, felkereste Sass Kálmánt a mezőtelegi parókián, majd Molnár Károly kíséretében továbbutazott Kolozsvárra, Bukarestbe, Konsztantinápolyba és Palesztinába. Lásd Tófalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere – Archive.is – webpage capturearchive.is/8vVZH; Igenis 1933-ban és 1934-ben is járt Weltiné a telegi parókián, feljegyezte, hogy 1933 augusztusának végén és szeptemberében járt ott, 1934-ben pedig pontosan aug. 21-e és szept. 9-e között járt „Tileagd (Mező Telegd)” helységben. Weltiné ezt a két dátumot beírta a füzetébe.

mások kapták meg e stipendiumot, már akiket én közelebről ismertem. Ez az öt ifjú nagyon feltűnt Bázelen és hazajövén itthon is a legkiválóbb munkásai lettek a Nagyváradi Egyházkerületnek.

Kálmán, Kiss Bertalannal együtt több évet tölthetett kint Bázelen. Az ottani ifjúság annyira megkedvelte őket, hogy a nyári ifjúsági tábor vezetőivé választották.

Kálmán a szárazföldi tábor vezetője lett és hegedülésével és tárogató-jával bővílte el a svájci fiúkat. Kiss Berti pompás sportoló és vízi műugró volt, így ő a „vízi-tábor” vezetője lett. Boldogan mesélte Kálmán, hogy a Genfi-tavon, csónakázás közben a víztükör csodálatosan zengte vissza a hegedű hangját és nagy élvezet volt ott muzsikálni. Egy alkalommal a nagy pártfogójuk, Welti konzulné kifordult a csónakból és segítségért kiáltott. Kálmán lévén közelebb, gondolkodás nélkül utána ugrott a vízbe és kimentette, ezért hálából Weltiné örökbefogadási eljárást indított és fogadott fiának nyilvánította Kálmánt.⁷² Mindig kérte, hogy maradjon ott Svájcban, ne jöjjön haza Kálmán, hogy egyik örököse lehessen. Ezt nagyon fájlalta Kálmán, különösen mostani sorsa rosszra fordulásán, hogyha akkor kint marad, nem végződött volna ilyen szomorúan az élete.

Svájcból hazajövén, Kálmán nemsokára Mezőtelegden lett lelkipásztor. Kápláni idejét már nem tudom hol töltötte. Itt olyan eredményesen munkálkodott, hogy pár év múlva megrendezhette az Egyházkerület egyik legkedvesebb ifjúsági konferenciáját. Ezen én is részt vettem és megcsodálhattam a szépen renovált ősi, Telegdiek által épített templomot és parókiát. Nehéz gazdasági évek voltak akkor. A harmincas évek világgazdasági krízise. Így nem értettem volna meg e költséges vállalkozást, ha nem jelent volna meg akkor is Welti konzulné.⁷³ Már előbbi években is járhatott itt és látva az elhanyagolt és fürdőszobai luxus nélküli parókiát, minden bizonnyal hozzájárult a modernizálásához. Akkor volt alkalmam megismerni ezt az egyszerűségében is oly méltóságos,

⁷² Ennek a tényét angolul megismétli a Sass Kálmán mártíriumát összefoglaló mű: *Coping with de Past*. Edited by János Antal. Thanks to: István Pásztori-Kupán and Rob Webb. Printed in the Szenci Kertész Ábrahám Print Centre of the Királyhágómellék Reformed Church District 2002, p. 28.

⁷³ Ezekre a látogatásokra már 1933-ban és 1934-ben is felfigyelt a Sziguranca.; Több helyen lehet olvasni, hogy a dúsgazdag Welti család Svájc legnagyobb készruha kereskedője volt, forrást azonban nem tüntetnek fel.

rendkívüli asszonyt. A magyar fiúktól már sokat tanult magyarul.⁷⁴ Mikor egy fiatal pap, Lengyel Laci⁷⁵ igen nagy művészettel és tehetséggel Ady-verseket adott elő, legnagyobb részt megértette és nagyon élvezte. Milyen nagy volt az én bánatom, hogy semmivel sem tudtam produkálni magamat, pedig úgy szerettem volna egy évi svájci stipendiumot nyerni. Sajnos ez a vágyam sohasem teljesült, pedig évekig készültem rá, tanultam a német nyelvet és kerestem a kapcsolatokat.”⁷⁶

„Kiránduláson voltak a nyugati hegyekben. Elég sokan voltak, fiúk és leányok is. Mezei virágokból egy szép csokrot szedett össze Kálmán és ebéd végeztével elkiáltotta magát. Ezt a szép csokrot annak adom, aki a legjobban szeret engem!

Erre, édes önkéntelenséggel felpattant ültéből a legszebb lány és elkiáltotta magát: Én! – Óriási meglepődés mindenki arcán, a lány is magára eszmélt, hogy elárulta magát és ijedten, elpirulva, lebújt. Ez a lány volt Tőkés Baba,⁷⁷ akit nemsokára feleségül is vett Kálmán. Itt említtem meg Welti konzulnénak azt a mérhetetlen nagy áldozatkészségét, amelyet e nehéz gazdasági időben mutatott meg a Nagyváradai Egyházkerülettel

⁷⁴ Humoros történetként maradt fenn, hogy Weltiné egyszer, 1937 karácsonyát követően, valószínűleg vízkeroszt után, arra kérte levélben a nála vendégeskedő magyar diákokat: „Kérem a magyar fiúk, hogy a karácsonyfát csinálják le (abmachen)“. K. Zs. szíves közlése.

⁷⁵ Az üldöztetést szenvedett Lengyel Lászlóra nézve lásd Simon Attila tiszakerecsényi lelkész beszámolóját Lengyel László (1908–1959) halálának 50. évfordulója alkalmával. Tófalvi Zoltán: Az Erdélyi magyar történelmi egyházak lelkészei a mindenkori román titkosszolgálat célkeresztjében. Hivatkozási hely a világhálón: http://refszatmar.eu/?page_id=1600

⁷⁶ Balaskó Vilmos: Élet a föld alatt, im., p. 157.

⁷⁷ Édesapja: Tőkés András lelképásztor (Karcag, 1883. nov. 7. – Értarcsa, 1983. okt. 24.), édesanyja neve Györfly Mária. Gyermekeik: András (1910–1953), Béla (1912–1961), nagybányai-esperes lelkész, Mária (Aranyosegerbegy, 1913. szept. 27.), Elek (1917–1975) szapárfalvi lelképásztor. A jóságosságáról közismert Tőkés András szolgálati állomáshelyei: 1907-ban Aranyosegerbegyen káplán; Szucságon szolgált 1908-ban; Aranyosegerbegyre hívják, ott 1910-től 1927-ig szolgált; Detrehem lelkésze 1927–1937 között; Magyarpalatkán 1937-től a nyugdíjbavonulásáig, 1949 tavaszáig szolgált. Ekkor veje, Sass Kálmán tanácsára elvállalta Értarcsa gondozását, és ez 1958 augusztusáig tartott. (Lásd Kulcsár Árpád értarcsai lelképásztor mesteri szemináriumi dolgozatát. Tőkés András lelképásztor életútja. PKE/2013. jan. 15. Az adatok használatáért ezúton is köszönetet mondok.)

szemben. Óriási összegű svájci segélyt juttattak az új egyházkerületi palota építésére. Erről közelebbit éppen azok a fiatal papok tudhattak, akik akkoriban élvezték a Weltiné közvetlen vagy közvetett segítségét.

Együttal a nagyváradi munkásságnak is munka és kereseti lehetőséget adtak ezekben az ínséges időkben. Ezt azok a munkások nem is felejtették el sohasem.

Rendkívüli szépen sikerült ez a palota a kéttornyú templomtól nem messze. Csodálatos szép volt a püspöki fogadó terem. Itt jelentkeztünk mi is öten Sulyok István püspök előtt, mint új segédlelkészek, akik akkor végeztünk Kolozsváron, 1937 tavaszán.”⁷⁸

Hogyha Balaskó Vilmos tudta volna! Ennek a bizonyos Weltiné-féle füzetnek az utolsó előtti oldalán, szép olvasható kézírással ott áll a neve, hogy őt, Balaskó Vilmost, 1938–39-ben Orth Győző bázeli ösztöndíjra ajánlotta.⁷⁹ Isten tudja, hogy miért nem ment végbe a meghívása vagy a kiutazása. Weltiné kifejezetten Rózsai Tivadart⁸⁰ támogatta a másik két jelölt ellenében.

⁷⁸ Balaskó Vilmos: Élet a föld alatt, im. p. 158.

⁷⁹ Weltiné füzetének lapjai között megmaradt a Rózsai Tivadar fényképe is. „Für das Basler Stipendium waren empfohlen 1938–1939: 1.) Rózsai Tivadar durch Prof. Ernő Mátyás und Koncz Sándor. M.m. Unterschätzung. 2.) Balaskó Vilmos, Érkeserű, durch Orth Győző. 3.) Somogyi Alexander v. Pápa. 1939–1940: Tussay János v. Bánfalva, Sárospatak.”

⁸⁰ Dr. Rózsai Tivadart (Temesvár, 1914 - Debrecen, 1990) a Vasady Béla ajánlása is segíthette, amint az kitűnik a Vasady Béla 1938. jún. 28-án Karl Barthnak írott leveléből. Ebből azért is idézünk, hogy fogalmat alkothassunk a nehéz körülményekről, az akkori bázeli ösztöndíjak megszerzésének esetlegességéről. „Kedves kolléga úr! Magyarországi és erdélyi útja során sokat beszéltünk erről, de bázeli látogatásom alkalmával is említettem a kérdést, s most teljes bizalommal írásban is kérem, hogy ottani hatáskörében tegye lehetővé, hogy legalább egy, de lehetőleg két fiatal magyar teológus Bázelbe utazhasson tanulni. Meglátásunk szerint igen fontos érdekeink fűződnek hozzá, hogy fiatal teológusaink éppen Bázelbe utazzanak tanulni. Most csak két okot említek: 1. Manapság ott zavartalanabban tudnak tanulni, mint Németországban. 2. Ott a reformáció teológiájának megtisztított forrásvizéből többet tudnak meríteni, mint némely német egyetemeken. Mindegyre vannak olyan fiatal teológusaink, illetőleg fiatal segédlelkészeink, akik olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelyekben Ön és a professzortársai a legjobb vezetőik lehetnek. Pillanatnyilag két ilyen fiatal teológust tudok javasolni a következő évre. Ezek egyike Rózsai Tivadar, Sárospatakon végezte tanulmányait. Kedves kollega, bizo-

Sass Kálmánt a Welti családról vallatják a börtönben

Időrendi sorrendben a Tófalvi Zoltán által 2007-ben közzétett⁸¹ dokumentumok kötete az, amelyből ismét olyan-amilyen, de rendkívül fontos adatok kerülnek nyilvánosságra a Welti házaspárról. Ezerszer többet mesélhetett volna a kihallgatóknak és ezt a pribécek sejtették is, de csak olyan általánosságokat közölt velük, amelyeknél már ők is többet tudtak vagy préseltek ki másokból. Amikor Sass Kálmán nem tudott, nem akart vagy helytelenül emlékezett, a vallatók felkészülten „segítették” az általuk összeszedett svájci anyag ismeretében. Érezzük, saját szempontunkból e helyen tömörítjük a novumnak számító vonatkozásokat.

A kihallgatási jegyzőkönyvek sorában 1957. március 17-én kerül sor a Weltiék iránti faggatózásra. Sass Kálmán azt válaszolja, hogy 1953-ban írta Weltiéknek az utolsó két levelét, azután pedig megszakította velük a kapcsolatot. Amikor ismételten rákérdeznek, hogy miért nem folytatta a levelezést Weltiékkel, akkor arra hivatkozott, hogy néhány belügyminisztériumi tiszt azt tanácsolta neki, hogy a kellemetlenségek elkerülése végett ne levelezzen és legfőképpen külfölddel ne. „Én megfogadtam a tiszt tanácsát, ezért nem írtam több levelet külföldre. /.../ Visszatérek és kijelentem, hogy 1956 decemberében írtam egy levelet a svájci Welti családnak, amelyben arra kértem, küldjenek egy csomagot, leginkább a gyerekeknek. Mi itt (az RNK-ban) mindent megteszünk, hogy a vámnál átvehessük a csomagot, de ha a vámilleték túlságosan magas lesz, ne haragudjanak meg, ha visszamegy a csomag.”⁸²

Az 1957. ápr. 17-i kihallgatási jegyzőkönyvben önéletrajzáról és a Weltiékkel való megismerkedéséről, a Welti család jellemzőiről faggatják.

nyára emlékezni fog rá. A teológusok agapéján, német nyelven köszöntötte Önt és ő nyújtotta át az ajándék tajtékpipát. A fiatalember a németet második anyanyelveként beszéli, és jó teológiai érzékkel is rendelkezik. Pillanatnyilag teológiát tanulmányoz Halléban és nálam készül doktorálni.” Idézet helye: Világok vándorai. Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásáról. Karl Barth és Vasady Béla levelezése. Szerk. Ferencz Árpád Debrecen, 2007, p. 122–123.

⁸¹ Igé hirdetéssel szolgáltunk a templomban a Tófalvi Zoltán jeles művének 2007. okt. 27-én, Káli Király István által történt bemutatásakor, amikor tudomásunk szerint az érmihályfalvi gyülekezet tagjai, közel négyszáz kötetet rendeltek meg.

⁸² Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártíriai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 171.

Kérdés: „Kinél lakott, miközben Bazel városában teológiát hallgatott?”

Válasz: „Amíg Bazel városában teológiát hallgattam, a Heberstrasse 17. szám alatti bentlakásban laktam”⁸³.

A tanárokon és azoknak családjain kívül Sass Kálmán megismerkedik a Welti családdal is. Amikor diáktorban volt, megismerkedett egy gyerekkel, aki az egyik táborozó rokona volt. „Jó kapcsolatba kerültem a gyerekkel, akit Mayle Henriknek hívtak, s egyik alkalommal, amikor a család meglátogatta a táborban, bemutatott az illető családnak. Ugyanakkor Henrik meghívott, hogy látogassam meg őket otthonukban. Az évharmad vége felé meglátogattam Welti Henrik családját, akiknél mintegy két hetet laktam.”⁸⁴ A Weltiéék foglalkozására és anyagi helyzetére nézve feltett kérdésre azt válaszolta, hogy Welti Henrik kereskedő volt, készruhaboltjában három eladó dolgozott és nem tud arról, hogy a (bázeli) Missionstrasse 8. szám alatti lakásukon kívül más vagyona is lett volna. A kihallgatók „természetesen” rákérdeznek, hogy mi a neve Welti Henrik feleségének, és hogy mivel foglalkozott abban az időben? Sass Kálmán válasza: „Nevezett Welti Henrik felesége Berta, született Schneider – szülei ugyancsak kereskedők voltak. Welti Berta nem volt állásban, a háztartást vezette.”⁸⁵ A Welti házaspár életkori adatai is érdeklik a nyomozókat. Sass Kálmán így emlékszik: „Nevezett Welti Henrik abban az időben 69-70, felesége 67 éves volt. Megjegyzem, hogy nevezett Welti Henrik még 1933-34-ben elhunyt, felesége ma is él.” Tófalvi Zoltánnal személyesen az Egyesült Államokban élő Bereczky István⁸⁶, Weltiné egyik keresztfia közölte, hogy Welti asszony 1964-ben hunyt el.⁸⁷ Következik a visz-

⁸³ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 176.; Ma is a 17. szám alatt találjuk meg a kollégium címét, de nem Heber, hanem: Hebelstrasse 17. Theologisches Alumnium, Studentenheim – Universität Basel. Egy diáknak külön tanulószobácskája volt, a hálószobába három svájci mellett egy magyarországi, csehországi vagy erdélyi diákot szállásoltak el. Lásd Peter Schulz und Andreas Urs Sommer: Fritz Buri. Sein Weg. Göttingen, 2007, p. 17.

⁸⁴ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 176.

⁸⁵ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 176.

⁸⁶ Az Egyesült Államokban élő Bereczky István a Földes Ilona Veronika nevű diakonissza testvér unokaöccse.

⁸⁷ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 177., 1. sz. lbj.

szacsatolásra, ellenőrzésre szánt „keresztkérdés”: „Maga volt az egyetlen személy Romániából, aki abban az időszakban megismerkedett a Welti családdal?” Sass Kálmán az országosan köztudott tények szerint erre azt „vallja”, hogy abban az időszakban Kristóf Gergely⁸⁸ marosludasi esperes, Molnár Károly aradi esperes⁸⁹ és Borbáth Dániel⁹⁰ kolozsvári teológiai tanár volt évfolyamtársa Bázelen.⁹¹ Arra a kérdésre, hogy miből állott a kapcsolattartás, Sass Kálmán megint egy ország-világ előtt ismeretes eseményre hivatkozik, de még arra sem akar „pontosan” emlékezni. Csak az jut eszébe akkor, hogy 1933-ban vagy 1934-ben három napra felkeresi őt Welti asszony Mezőtelegden, ahonnan Nagyváradra utazott Molnár Károlyhoz, aki segédlelkészként dolgozott a püspöki hivatalban: „Nevezett Molnár Károllyal együtt Kolozsvárra, Bukarestbe, Konstantinápolyba, Palesztinába stb. utazott. Tudomásom szerint útlevéllel utaztak. Nincs tudomásom arról, hogy milyen céllal járták be a városokat, s arról sem, ki állta az útiköltségeket. Visszatérésük után már nem kerestek fel. Ezután már csak levelezés útján tartottuk a kapcsolatot.”⁹² Jellegzetesen szekus kérdés következik, éspedig, hogy az hogy Welti Berta kikkel tartotta fenn a legszorosabb kapcsolatot és minek köszönhető ez a szoros kapcsolat a romániai református lelkészekkel? Sass Kálmán itt, a saját esetéből okulva, vagyis következtetve arra, hogy nemcsak a saját postáját figyelték meg, hanem a kollégáinak a leveleit is ugyanúgy fürkészik, ezt válaszolja:

⁸⁸ A vallatási jegyzőkönyvben helytelenül írták a nevét. Weltiné füzetében: „Kristóf Georg. „Gyuri”.

⁸⁹ Sass Kálmán „próbára teszi” a vallatóinak egyházi ismereteit: Kristófnál rajoni püspököt, Molnár Károllynál pedig aradi püspököt diktál nekik, de az is lehet, hogy azok a tanulatlanságuk miatt a protopop-esperes megjelölést vidéki püspökfélének értették.

⁹⁰ Borbáth Dániel 1929–1930-ban tanult Bázelen, a következő tanévben Zürichbe iratkozott. Fennmaradt lecke-könyvéből, amelyet Nagy László ír le, teljesen lehet következtetni a bázeli tananyagra és a tanárookra. Lásd Nagy László: Borbáth Dániel és Tavaszy Sándor. In: Református Szemle, Kolozsvár, 1991./4., p. 303–313.

⁹¹ Tótfalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p.177.; Borbáth Dániel neve csak kétszer fordul elő a Weltiné füzetének lapjain. Egyszer feljegyzi azt, hogy üdvözlét kapott tőle, egy másik alkalommal pedig éppen Kristóf György kapcsán említi a Borbáth nevét: „1. Jan. 1935 wurde er als Nachfolger von Pfr. Borbáth als Vorsteher in Waisenhaus nach Szaszvaros-Orästie gewählt. 72 Kinder, Mädchen und Knaben.”

⁹² Tótfalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 177.

„Nevezett Welti Berta a legszorosabb kapcsolatban Molnár Károly, jelenlegi aradi református lelkésszel állt, akiknek rendszeresen írt. Ugyancsak szoros kapcsolatban állt nevezett Papp Lászlóval⁹³, a nagyvárad-i református

⁹³ Papp László 1915. május 19-én született Gencsen, meghalt Pécs városában, 1998. febr. 7-én, temetése Pécsen volt 1998. febr. 27-én. (Temette Peterdi Dániel pécsi református esperes. Elhalálzásának oka tüdőgyulladás. Előtte már szinte teljesen lebénult. Papp László személyi irattartója sem található a KRE levéltárában.) Édesapja neve Papp József (1886. jan. 30–1971. márc. 13.), aki gencsi református lelkész 1912–1929 között és máramarosszigeti lelkész és esperes 1929–1959 között. Oroszlánként vívott harcot a szigeti református liceum megmentéséért, 1946 és 1954 között többször is börtönt visel, túléli a dunacsatornai meghurcoltatást. Édesanyja leánykori neve Szoboszlay Erzsébet, Szoboszlay Pál mentszalkai református kántortanító és Kósa Piroska leánya. Gyermkeik: László (Gencs, 1915), Éva (1917–1918 Debrecen), József (1921. júl. 31. Szatmár), Lajos (1928. dec. 31. Gencs). Papp László tanulmányaira nézve ismeretes, hogy 1932. július 7-én érettségizett a Zilah-i Wesselényi Kollégiumban, majd 1932. okt. 1-jén beiratkozott a Kolozsvári Református Teológiai Fakultásra, ahol 1934. jún. 19-én jelest ért el az alapvizsgán, és szintén jeles osztályozást az első lelkészképesítő vizsgálaton 1936. jún. 17-én. Még ezen a nyáron 1936. júl. 1-től segédlelkésként beosztásban szolgált egy pár hónapig édesapja mellett Máramarosszigeten. Külföldi tanulmányútja 1936 őszétől 1938 nyaráig terjed. Közismert, hogy ösztöndíjként Bazelen tanul, de arra, hogy Strassburgban is hallgató lett volna, eddig csak egy autentikusnak tűnő nyomot találtunk. Édesapja, Papp József, a máramarosszigeti református egyházközség historia domusában sajátkezűleg említette meg, hogy fia az 1936-1937-es tanévben Strassburgban tanult. (Sipos István szíves szóbeli közlését e helyen is köszönöm.) Tehát nem zárjuk ki, hogy Strassburgban is megfordulhatott. Peregrinációja végeztével a genfi ökumenikus szeminárium hallgatója 1938 júliusában és augusztusában. Svájcból hazatérve, Sulyok István püspök mellett lesz segédlelkész a Nagyvárad-újvárosi egyházközségben. Welti asszony felkeresi a családot is 1938. szept. 15–18 között a szigeti parokián. Papp László a visszautazásakor Hegyeshalomig kíséri el. A második lelkészképesítő vizsgára 1939. okt. 18-án jelentkezik, ahol ismét jeles eredményt ér el. Bázeli tanulmányútja idején a Welti család házában találkozik Gudor Lajos és Kozma Tibor kolozsvári teológus társaival, valamint a délvidéki Balla Sándorral. Azt, hogy Karl Barth vagy más professzorok tanítása mennyire érintette és befolyásolta a gondolkozását, nem állapíthattuk meg. Házaságot köt 1942-ben Asók Erzsébettel, a bihariórszegi református kántor-tanító, Asók István leányával, azután a kolozsvári magyar református diákokthoz vezetője 1942 októberétől. Már 1946 előtt a nagyvárad-i Lorántffy Zsuzsánna Gimnázium vallástanára. Nagyvárad-újvárosi lelképásztorrá választják 1946 márciusában és ezen az állomáshelyén szolgált 1964-ig, amikor a Nagyvárad-olaszi gyülekezet lelképásztora lesz egészen 1989. dec. 21-ig. Ekkor a „ceaucekánus” diktatúrát

tus templom püspökével (sic!), vele is rendszeresen levelezik.”⁹⁴ Bizonyára más választ vártak, mert a következő vallomással sem támaszthatták alá az összeesküvés és a kémhálózat koncepciójukat: „A nevezett Welti Berta és a romániai református lelkészek közötti kapcsolat utóbbiaknak a bázeli teológiai intézetben való tartózkodásuk idején jött létre, s erősödött meg. Meg szeretném jegyezni, hogy a bázeli teológiai intézetet és bentlakást az illető városból több család finanszírozta, köztük a Welti család is. A diákok és az adományozó családok közötti találkozások alkalmával alakultak ki a fentiekben bemutatott ismeretségek.”⁹⁵

Az imént már jeleztük a cselvetésre alkalmas, visszakérdezés hurkot: kivel volt még abban az időben Svájcban? Erre aztán még két személyt nevez meg, akikről szintén ország-világ és a korabeli sajtó is igazolhatta, hogy bázeli diákok voltak: „A fennebb nevezett személyeken kívül abban az időszakban még velem voltak Svájcban nevezett Dávid Gyula, segédpüspök, jelenleg Székelyudvarhelyen tartózkodik, és Kiss Bertalan, szatmárnémeti református lelkész. Más személy nem volt.”⁹⁶ Főhajtással jelezzük írás közben, hogy volt bátorsága letagadni a saját sógorát, Tökés Bélát, és még számos lelkipásztor társát, akikről jól tudta, hogy a Welti család pártfogoltjai.

Amint várható és beilleszthető a vallatók logikájába, 1957. június 3-án ismét követelik a kihallgatók a svájci tanulmányútjának az aprólékos részleteit. Elmondja nekik, hogy Sulyok István püspök küldte Bázelbe a jó tanulmányi eredményei alapján és vele egyszerre küldte az erdélyi egyházkerület Borbáth Dánielt, akivel 1930. október végén vagy november elején indultak el. Debrecen érintésével jutottak Budapestre, ahol

megdöntők számonkérésétől félve elmenekül. Esperesi tisztséget viselt 1964–1967 között és bizonyított, hogy a politikai rendőrség, vagyis a Szekuritate segédletével került előbb az esperesi majd a püspöki székre (1967–1989). Későbbi kapcsolattartásukról szól a Weltiné füzetében egy 1951. nov. 11-i bejegyzés, amely szerint Papp Lászlóknak négy gyereke született és feleségének erősítő gyógyszerekre van szüksége. Lásd Hermán M. János: Jegyzetek Papp László (1915–1998) személyi és tanulmányi adatainak összeállításához. In: Pálfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Nagyvárad, 2014, p. 239–240.

⁹⁴ Tótfalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 177.

⁹⁵ Tótfalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 177.

⁹⁶ Tótfalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 178.; Dávid Gyula neve nem fordul elő a Weltiné füzetében.

csatlakozott hozzájuk két magyarországi teológus, de csak a Porzslott István nevére emlékszik, aki jelenleg Hajdúhadházon esperes. A báze-li Alumneumban⁹⁷ minden ország fiainak két-két hely volt fenntartva. Bécsben csatlakoztak hozzájuk az Ausztriából és Csehszlovákiából érkező diákok.⁹⁸ Tanulmányainak mibenlétéről érdeklődnek mikroszkopikus igénnyel a kihallgatók, aminek a nyomán megtudjuk, hogy Sass Kálmán 1931 február közepén Zürichbe utazott, ahol három hétig előadásokat hallgatott. Az egyéb helységek meglátogatására nézve ezt vallja: „Svájci tartózkodásom idején Bazel és Zürich városokon kívül Genf városban is jártam, itt azonban csak két napig tartózkodtam, átutazóban hazafelé jövet. Svájcon kívül Párizsban is jártam 1931 januárjában, a vakáció alatt, mintegy három hétig Párizsban voltam, hogy meglátogassam ezt a várost. Rövid ideig Németországban is tartózkodtam, ahol Konstanz és Bielefeld városokat látogattam meg, ez utóbbi a svájci határ közelében fekszik. 1931 nyarán – Svájból az országba való visszatértemkor átutaztam Olaszországon és Jugoszlávián, s ez alkalmat adott többek között Milánó és Velence meglátogatására.”⁹⁹

Kihallgatói kérdezik, hogy milyen tevékenységet fejtett ki egyházi, irodalmi, társadalmi és politikai vonalon? Sass Kálmán válaszában ismét csak általánosságokra szorítkozik, csupán csak a waldensekről írott dolgozatára emlékszik: „Ebben az időszakban írtam néhány cikket a Nagyváradon megjelenő magyar nyelvű, Reformátusok Lapja című folyóiratba. A cikkeknek vallásos témájuk volt, mint például: „Az olaszországi Wald református püspökségének története” és mások. A Svájcban való tartózkodásom idején a genfi székhelyű Református Ifjúság Szervezetében is tevékenykedtem, amely minden olyan országban működött, ahol református egyház létezett. Abban az időszakban Magyarországon és Erdélyben a szervezet IKE (Ifjúsági Keresztyén Egyesület) néven működött. A szervezet keretében a húsvéti és pünkösdi vakáció idején gyerekek számára szervezett kirándulótáborokban vettem részt, az Indiánok nevű gyerekcsoport vezetője voltam. Más tevékenységem nem volt.”¹⁰⁰

⁹⁷ Révész Imre: A baseli egyetemen tanult magyarok névsora 1600–1852. In: Magyar Történelmi Tár 1861. p. 239–242.

⁹⁸ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 188.

⁹⁹ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 189.

¹⁰⁰ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 189–190.

Weltiek kerülnek ismét a célkeresztbe. Arra kell Sass Kálmánnak válaszolnia, hogy milyen körülmények között került összeköttetésbe a Welts családdal, és hogy miben állott ez a kapcsolat? Az öt és fél óráig tartó vallatáson aztán egy hosszú jegyzéket készítettek, amelyet polgári ésszel olvasva, százszázalékosan ártalmatlannak találunk. Jól sejti, hogy azoknak, akik Svájcban tanultak, azoknak már rég összeírták a névsorát. Itt inkább, ismét az a feltűnő a témát ismerők számára, hogy kikről hallgat, továbbá, hogy egy évet szinte következetesen csúsztat a dátumokat illetően. Pontosabban, elhallgatja, hogy nem 1929-ben utazott tanulmányútra, és azt „állítja”, hogy 1930-ban. Tudatában van annak, hogy kegyesség köpenyébe burkolt kémek kreálására akarják rávenni, de ehhez nem járul hozzá, valós jótékonyági adatokat közöl, mintegy eleven szén gyanánt, ami máig égetheti az erőszakszerveket. A vallomásnak ezt a passzusát az ismétlések ellenére teljes egészében idézzük, különben nem lehetne érzékeltetni a nyomás és talán ez esetben is a meszkalin adagolása alatt „előidézett” adathalmaz keletkezését. Jellemző, hogy azt is aláírták vele, hogy a jegyzőkönyvet magyar nyelvre fordították. Sass Kálmán „válasza”, amelyben senkire sem tesz terhelő vallomást, valójában az első, könnyek között született magyar egyháztörténeti jellegű összefoglaló a Welts családról, amely így hangzik: „Welts Henrik Bazel városában nagykereskedő volt, egy nagy készruhabolt tulajdonosa, s jelentős vagyonnal rendelkezett. Ő, és főképpen Welts Bertha nevű felesége, fontos szerepet játszottak a bázeli református egyház köreiben, s jelentős összegeket adományoztak különböző egyházi célokra. Így a Welts család támogatta a bázeli „Alumneum” bentlakás fenntartását, ahol én is laktam. Ezen kívül anyagilag támogatták a bécsi egyetemi bentlakás¹⁰¹ épületének újabb emelettel való bővítését¹⁰², de nagy összeggel járultak

¹⁰¹ A teológiai hallgatók bentlakása Bécsben az úgynevezett „Blumengasse” utcában volt.; Amig nem olvastuk ezt a Sass Kálmántól kicsikart vallatási jegyzőkönyvet, addig nem tudtunk mit kezdeni azzal a zöld lapra sokszorosított szöveggel, amelyet a füzet misszilis anyagában találtunk, és amely most a bécsiekkel való együttműködés irányába tereli a tekintetünket: „Vorliegendem Aufruf schliessen sich folgende Herren an: Hofrat Dr. Molin, Obmann des „Vereins zur Förderung des evang. Theologenheims in Wien”. Johs. Wetjen, Kaufmann, Kassier des gen. Vereins. Univ. Prof. Dr. Wilke, dz. Dekan der evang.-theol. Fakultät der Universität Wien.”

¹⁰² Feltételezzük, hogy Bécs felé dr. Varga Zsigmond lehetett az egyik kapcsolattartó, ő magyar állami ösztöndíjjal ment 1943-ban Bazelbe, ahol többek között Karl Barth

hozzá a Pozsonyban¹⁰³ (Csehszlovákia) a református teológusok¹⁰⁴ számára készülő bentlakás építéséhez, a magyarországi Pápa városa református egyháza számára harangot vásároltak¹⁰⁵, illetve adományoztak, hozzájárultak a debreceni református templomban egy galéria felállításhoz, bizonyos alapokkal támogatták a Nagyvárad Református Püspökség, a Kolozsvári Református Püspökség egyes építkezéseit, s más fontos adományokat tettek. 1931-ben, amikor megismertem Weltsi Henriket, már több mint 70 éves volt, a felesége, néhány évvel volt fiatalabb nála. Abban az időben Weltsi Henrik egy dél-amerikai állam svájci konzulja címmel is rendelkezett, de nem tudnám megnevezni, hogy melyik államé. Megjegyzem, hogy az idős Weltsi Henrik az országba való visszatérésem után rövid idővel meghalt, én pedig a feleségével, Weltsi Berthával tartottam a kapcsolatot. Weltsi Henriknek két gyereke volt: egy fiú, akit én nem ismertem, aki abban az időben valahol külföldön, az Amerikai Egyesült Államokban vagy Franciaországban lakott, s orvos-

előadásait hallgatta. Bécsben az ottani Evangélikus Teológiai Fakultásra iratkozik be 1944-ben, miközben az ottani magyar reformátusok lelkigondozását is ellátja. Huszonötödik születésnapja után, a Gestapo letartóztatta, mert nyilvánosan beszélt az értelmetlen háború ellen. Mauthausenben végzik ki 1945. március 5-én.

¹⁰³ Pozsonyban a két világháború között nem volt lelkészképzés, viszont folyt magyar tanítóképzés. Pozsonyban az 1933/34-es tanévben magyar tanítónőképző működött 160 tanulóval, míg a szlovák tanítóképző magyar tagozatát – ugyancsak Pozsonyban – 162 diák látogatta. Lásd: Popély Gyula: A felvidéki magyar oktatásügy helyzete 1918–1945. Világhálón: <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/1994/III.-evf.-1994.-januar/A-felvideki-magyar-oktatasi-ugy-helyzete-1918-1945>.

¹⁰⁴ Losoncon létezett református teológia, amelyet 1925-ben nyitottak meg, és amely intézet 1939 végén szüntette be a működését. Ez idő alatt mintegy 120 teológus nyert lelkészi képzést ebben a nagy nehézségek árán fenntartott intézményben.

¹⁰⁵ Pápan az újonnan felépült református templom tornyába négy harangot emeltek. A Szalóky- és a Gyenese- harang mellett lakott a Reviziós-harang és a Diák-harang. A harangok szentelése 1936. szept. 20-ra esett. A Szalóky és a Gyenese család által öntetett harangokat elvitték a második világháborúban, a másik két harang valamelyike lehet a Weltsi család adománya. A feliratok egyike sem őrzi a Weltsiek nevét. A Diák-harang 1402 kg súlyú, 140 cm alsó átmérőjű, ciszli hangú, felirata: „Tebenned bízunk eleitől fogva, Uram téged tartottunk hajlékunknak, 1936. Isten dicsőségére öntették a pápai kollégium volt és jelenlegi diákjai, megemlékezve arról, hogy a kollégiumot 250 éven át dajkálta a pápai szent ecclesia.” Feltételezzük, hogy ennek a harangnak az öntetését támogatta a Weltsi család a volt bázeli diákok (Benedek Sándor pápai professzor) révén.

tanhallgató volt, a másik pedig egy férjezett lány, aki Bernben lakott, s akinek egy 11 éves, Meyle Adrian nevű fia volt, aki 1931-ben ugyanabban a kirándulótáborban volt, amelyben én csoportvezető voltam, s a fiú a felügyeletem alá került. A gyerek révén ismertem meg közelebbről az idős Welti Henriket és Berthát, akik gyakran eljöttek meglátogatni unokájukat, s akiket egyébként jól ismertek a külföldről Bázélbe tanulni érkező fiatal lelkészek és teológusok, mert a tanuló lelkészeket otthonukba hívták, ajándékokkal, mi több, pénzösszegekkel segítették.

Barátságot kötöttem a Welti családdal, különösen az idős Welti Berthával. Meghívtak, hogy látogassam meg őket a lakásukon, s a pünkösdi vakációban náluk vendégeskedtem.¹⁰⁶ Ezt követően, bázeli tartózkodásom idején, többször segített ajándékokkal és pénzösszegekkel a Welti család. Meg szeretném egyébként jegyezni, hogy rajtam kívül a Welti család más lelkészt is támogatott és segített, akik Erdélyből és Magyarországról Bázélbe érkeztek tanulni. Így – még előttem – Pápa város Benedek nevű lelkészét segítették. Később, Bázélből való hazatérésem után, több, később Bázélben tanuló lelkész került jó kapcsolatba a Welti családdal, s kapott segítséget tőlük, mint: Molnár Károly, jelenleg református esperes Aradon, Farkas Jenő, lelkész egyik Marosvásárhely melletti községben, Kozma Tibor, teológiai tanár Kolozsváron, Papp László, nagyváradi református püspök, Tudomásom szerint a Welti családdal az aradi Molnár Károly nevű esperes került a legközelebbi kapcsolatba. Ugyancsak a Welti család támogatta Nagy István Kolozs községi lelkészt¹⁰⁷. Később is, 1948 táján, egy erdélyi református teológus Bázélben tanult, s a Welti család segítette. Ez a lelkész, a kovásznai

¹⁰⁶ Nyilvánvaló, hogy nem akar nyilatkozni a Welti családdal fenntartott szoros kapcsolatáról. Elhallgatja, hogy az 1930–1931-es tanévben a Welti család házában lakott. Weltiné a füzete 16. oldalán ezt jegyezte a „Rusznák Franz von Kőszeg, Ungarn” neve alá: „Sohn eines Bäckers. Er war 2 Semester in Basel. Vom Okt. 1930 bis Juli 1931, während Sass bei uns wohnt.”

¹⁰⁷ A füzet szerinti Nagy István II. lelkipásztorról van szó. Édesapja, dr. Nagy Géza professzor az 1908–1909-es tanévben Berlinben tanul, 1909–1910 folyamán pedig Bázélben. Paul Wernle professzora haláláról megemlékező írást tett közzé: Ein Zypressenzweig auf das Grab Paul Wernles. In: „Kirchenblatt für die reformierte Schweiz” 1939. p. 236–237.; Idős Nagy Géza professzorra fontos szerep jutott a svájci segélyek irányítása és elosztása dolgában.

református lelkész fia¹⁰⁸, nevére nem emlékszem. Továbbá tudom, hogy 1938–39-ben hosszabb időre a Welti család szállásolta dr. Kristóf Györgyöt, aki a kolozsvári egyetemen professzor volt. Dr. Ravasz László budapesti püspököt¹⁰⁹ is a Welti család szállásolta el Bazel városában.”¹¹⁰

Újabb kérdésre még azt válaszolja ezen alkalommal, hogy Borbáth Dániellel indult el az országból, Kiss Bertalan szatmárnémeti lelkész akkor érkezett, amikor ő éppen visszaindult. Magyarországról pedig csak Porzolt Istvánra emlékszik, akivel egyszerre jött el Bazelből.

Két nap múlva, 1957. június 5-én újra kihallgatják a Weltiékkel kapcsolatos pontatlan dátumok miatt, de ennek az okát Sass Kálmán úgy hárítja, hogy nem emlékezett pontosan életének erre az időszakára és elismeri, hogy nemcsak 1930–31-ben, hanem 1929–1931 között tartózkodott Svájcban. Megerősíti, hogy 1931 tavaszán került baráti kapcsolatba a Welti családdal. Eszébe jut még, hogy 1930 nyarán érkezett Bazelbe Dávid Gyula, jelenleg kolozsvári püspökhelyettes. Emlékezni kezd Póth Lajos kolozsvári illetőségű református lelkészre, aki 1930 őszén érkezett Bazelbe, és aki 1940–41 között a Jugoszláviától visszafoglalt magyar terület egyik falujában lelkészkedett. Aztán egy Kiss Károly nevű debreceni származású lelkész nevére emlékszik, továbbá egy budapesti származású kollégára, dr. Ravasz László püspök vejére¹¹¹, akinek a nevére nem emlékszik.¹¹²

¹⁰⁸ Bizonyára Havadtőy Sándor nevééről lenne szó, aki Barth vezetése alatt írta a doktori disszertációját. Magyar egyházpolitikai jelentőségére nézve lásd: Beke György: Vigasztalás és bátorítás: Havadtőy Sándor igehirdetése a Szabad Európa Rádióban. In: Confessio: a Magyarországi Református Egyház figyelője, 2002. (26. évf.) 1. sz. p. 84–99.; Havadtőy Sándor: Vigasztaljátok népemet. Budapest, Közdoc, 2001. A kötet gondozója és a Havadtőy-életrajz írója Beke György.; Havadtőy Sándor 1948-ban indult bázeli tanulmányútra. Lásd Molnár Dezső: Mintha repülnénk, im., p. 196.

¹⁰⁹ Emlékiratában Ravasz László megemlíti, hogy 1935. nov. 22-e és dec. 6-a között járt Svájcban, a bázeli teológus diákok alumneumát is felkereste, megjegyezve, hogy 400 év leforgása alatt a 2000 alumnus közül 170 volt magyar. Lásd: Ravasz László: Emlékezéseim. Budapest, 1992, p. 246.

¹¹⁰ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 190–191.

¹¹¹ Tófalvi Zoltán szerint dr. Szacsavay Ferencről lehet szó, aki a Ravasz Éva férje volt. Lásd Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 193., 1. sz. lbj.

¹¹² Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 192–193.

Tófalvi Zoltán összeállította az érmihályfalvi csoport tagjainak az életrajzi adatait és Sass Kálmánról szólva, egy helyen azt írja, hogy 1942–1943 folyamán Weltné pénzzel segítette Sass Kálmán családját, ezt pedig a per folyamán kémtevékenységi bűnjelnek tekintették.¹¹³ Tófalvi dokumentumkötetéből szerzünk tudomást arról is, hogy Földesi Ilonát, vagyis Veronika testvért, akit szintén katonai törvényszék elé állítottak, azért mert a Sass Kálmán írásait gépelte, 31. rendű vádlottként ítélték el ötéves kényszermunkára, háromévi jogvesztésre és személyi vagyonának az elkobzására. Ő úgy került kapcsolatba Sass Kálmánnal és családjával, hogy miközben 1930-tól diakonissza szolgálatot végzett a kolozsvári kórházban, találkozott az oda látogató Welti asszonnyal, az „erdélyi magyar református missziónak a jelentős támogatójával.”¹¹⁴

Szigethy Béla (1910–2008) negyvenöt esztendő után emlékezik a Welti családra, Horváth Lászlóra és az Oxfordi Mozgalomra

Szigethy Béla 1991. ápr. 16-i levelében hiteles híreket olvasunk a bázeli diákévei és korai lelkészi szolgálata idejéből. Annak idején, édesapám tanácsára, Horváth László munkássága felől érdeklődtem. A nálunk lévő válaszelevelemből e helyen csak a bázeli kiegészítő adalékot idézzük:

„Horváth Lászlóról mostanság tudtam meg, hogy valamikor a negyvenes évek végén, vagy az ötvenes években, a románok bebörtönözték és a börtönben halt meg. Vele először Baselben, Svájcban találkoztam 1934 végén, amikor ott ösztöndíjjal tanultam. Hollandiából egy Oxfordi Mozgalom¹¹⁵ csoporttal jött Svájcba és Bâselen néhány napot töltöttek. Akkor a magyar diákokat, teológusokat már évek óta és akkor is segítő Welti Schneider asszonyék házában találkoztam vele. Herr Welti az Oxford csoport hatására nagy lelki változáson ment át és engem is meghívott

¹¹³ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 534.; Tófalvi Zoltán ezt az iratot láthatta a szekuritátés irattartók valamelyikében, mi ebben az idézett kötetben a 395. p. olvasunk erről az 1958. szept. 12-i vallatás jegyzőkönyvéből, ahol Sass Kálmán csak az 1943-as évet jelöli meg. Arról sem szerzünk tudomást, hogy Tófalvi Zoltán találkozott-e a szekuritátés irattartókban a Welti család leveleivel.

¹¹⁴ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 602–603. A 602. oldalon Borbáth László helyett Borbáth Dániel neve a helyes.

¹¹⁵ Az oxfordi mozgalomra nézve lásd: Martin Sallmann: Umstrittene Erweckung. Die Oxfordgruppe in der Schweiz (1932–1938). In: Theologische Zeitschrift (Basel) 1/65, 2009, p. 1–21. Emil Brunner az oxfordi mozgalom híve volt Zürichben.

a csoport gyűléseire. Horváth László akkor, mint Drs. László Horváth volt bemutatva. László engem is külön hívott személyes beszélgetésre. Sok értékes benyomást nyertem a csoport ottani látogatása és gyűlései kapcsán.”

Szigethy Béla sorsáról¹¹⁶ Welti asszony folyamatosan tájékozódott, másfél oldalnyi feljegyzést találunk a füzetében. Utolsó híradás 1948-ból: 1947 decemberében jelentkezett újra, elmenekült és csak a menekült magyarokban bízik.¹¹⁷

Farkas Károly és Seri András a Weltinétől kapott kerékpárral járja meg Genfet

A két jóbarát, Farkas Károly és Seri András kerékpárral indult 1935 nyarán a 10 napig tartó ifjúsági konferenciára, amelynek Keller Adolf volt az egyik szervezője. Ugyanaz a Keller Adolf, aki a kelet-európai diákok számára fontos szerepet játszott azért, hogy ő állott a Genfben székelő Europäische Zentralstelle für kirchliche Hilfsaktionen élén, ugyanis ez a szervezet biztosította az ösztöndíjakat. A vezetőség az ösztöndíjas magyar diákok számára ingyen biztosított szállást és kosztot. Visser't Hoff volt a főszervező¹¹⁸, Karl Barth is tartott előadást.

Welti asszony egy kerékpárral ajándékozta meg a két barátot, akik közösen egy használt biciklit is vásároltak, hogy többet lássanak Svájc-ból, és hogy útiköltséget takarítsanak meg.¹¹⁹

¹¹⁶ Welti asszony akkurátusan bejegyzte a füzet 50–51. oldalára, hogy Szigethy Béla 1910. dec. 23-án született Székelyudvarhelyen, címe Str. Mihai Vit.15, Odorheiu. Bázélbe érkezett 1934. okt. 21-én. Teológiai tanulmányai mellett egy évig konzervatórimba is járt. Bukarestben 1933–34 folyamán Nagy Sándor mellett segédlelkész, főleg ifjúsági munkát végez. Tíz gyermekcsoportja van. Négyezer lejes havi fizetéséből (?) 1500 lejt költ élelemre, lakásra 1500 lejt, villamosra 600 lejt. /.../ A nyári szemesztert Zürichben tölti, a „Missionsfest” alkalmára Geréb Pállal jött Bázélbe. Nagyon sovány. /.../ 1936 júliusában megy haza. Kolozsváron szepténor 1937 augusztusáig. Azután missziói utazótítkár, 1937. aug. 21-én eljegyzte a nagyenyedi Juhász Mártát.

¹¹⁷ Füzet, p. 51.

¹¹⁸ Az Egyházak Világtanácsának elnökéről van szó: Willem Adolph Visser 't Hooft (1900–1985).

¹¹⁹ Szenci Árpád: A nagykőrösi tanítóképzés szellemiségének történeti rekonstrukciója. Doktori disszertáció. III. sz. melléklet. Részletek Seri András emlékiratából. Veszprém, 2008, p. 1–2. Világhálón: http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/200-7/Szenci_Arpád_dissertation.pdf

Koncz Sándor évtizedekig dolgozik a Welti úr által ajándékozott írógépen

Koncz Sándor a fia, Koncz Gábor emlékezése szerint, már a kezdetektől fogva hálásan gondol Welti úrra, aki őt írógéppel ajándékozta meg.¹²⁰ Koncz Sándor édesanyjának a címe a Weltné iratai között arra enged következtetni, hogy Welti asszony levelezett a családdal.¹²¹

Gudor Lajos egész életében büszke volt a Welti asszony ajándékára, a KD I/1 és II/1-re köteteire

Családi kiadásban, ötven példányban megjelent kötetet tartunk a kezünkben, amely idős Gudor Lajos, volt aranyosgerendi lelkipásztor leveleit, visszaemlékezéseit tartalmazza.¹²² Nyugdíjba vonulása után, 1986 folyamán fogott hozzá az emlékirata szerkesztéséhez, amelyet sajnos már nem tudott befejezni az 1987-ben bekövetkezett halála miatt. Gudor Lajos a svájci ösztöndíjra Imre Lajos ajánlotta.¹²³ Életében többször beszélt arról, könyvében is megírta, hogy Sass Kálmánt követően, ő tanította a legtöbbet Weltnét a magyar nyelv ismeretére.¹²⁴ Általa tudunk a Weltnét ért balesetről, arról, hogy az öregotthonban élő, hajdani jótevőjüket séta közben elütötte egy kerékpáros és ennek következményeibe belehalt.¹²⁵

Gudor Lajos, az 1938–39 folyamán Bázelen szakosodott teológus, Barth tanítványaként tér haza, egyenesen Bukarestbe nyert kinevezést az ifjúsági lelkési szolgálatra 1939 júliusában. Elutazás előtt a Karl Barth-

¹²⁰ Lásd „Felcsillan a tűz alatti parázs” Koncz Sándor berlini levele, 1937. Közzéteszi, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Koncz Gábor. In „Zempléni Múza”, a világhálón: http://www.zemplenimuzsa.hu/04_4/berlkonf.htm

¹²¹ A kockás papírlapon olvasható dátum: 1934. jan. 29. A cím: Koncz Józsefné, Diósgyőr – Vasgyár Telep, X.u. 12 sz. 2. a.

¹²² Gudor Lajos: Napjaink számlálása. Egy református lelkész életpályája és szolgálata. Kolozsvár, Misztótfalusi Nyomda 2012.

¹²³ Gudor Péter szóbeli közlése, 2014. jan. 18-án.

¹²⁴ Welti asszony Füzetében megtaláljuk a Gudor Lajos jó minőségű fényképét és a rövid életrajzi adatait az 1938–39-es esztendő fejléce alatt: „Gudor Lajos, geb. 2. Jan. 1913 in Marosújvár. Er hat 3 Brüder und 2 Schwestern. Gudor war schon im Sommersemester hier, 1938. Er hat nur noch die Mutter. Sein Vater... (befejezetlen mondat!) Der „Kedves” kehrte Juli 1939 nach Bukarest zurück als Jugendpfarrer. Er verlobte sich 11940 m. Técsy Éva. ... Gudor Lajos 1947. dec. 17-én levelet küld Welti asszonynak, aki ennek alapján ezt jegyzeteli: „Hat 3 Kinder: Sofie 5.J., Ágnes, András, 6. Mon.”

¹²⁵ Gudor Lajos: Napjaink számlálása, im., p. 53.

féle Kirchliche Dogmatik I/1 kötetét¹²⁶ kapta ajándékba Weltinétől a következő ajánlással: „Meinem I. Gudor Lajos als Andenken an seinem Basel Aufenthalt 1938-1939. Frau K.B. Welthi, Basel, 28. Jun. 1939.” A Barth-féle KD.II/1 kötetet 1942-ben küldte ajándékba Gudor Lajosnak, immáron Aranyosgerendre.¹²⁷ Gudor Lajos így foglalja össze a Welti asszony lelkiséggel párosult tisztségét: mióta őt Sass Kálmán felfedezte és megnyerte az erdélyi egyházunk támogatására, azóta Welti asszony lett „a magyar diákok svájci anyja.”¹²⁸

Molnár Dezső bázeli emlékei 1946–1947

Nemrégiben jelent meg egy emléksokor Molnár Dezső, akkori tábori lelkész tollából, számunkra rendkívül fontos adalékokkal.¹²⁹

„Mikor 1946-ban odaérkeztem, a város legjelentősebb társadalmi megmozdulása az „Ungarnhilfe”, a „magyar segély” mozgalom volt. Középiskolások és főiskolások utcáról utcára gyűjtöttek adományokat ottthoni magyar családok számára. Tetőpontján állott a nemrégien meghalt Bartók Béla zenei alkotóművészetének méltatása és népszerűsítése. Kodály Zoltán személyesen mutathatta be és vezényelhette zenekari műveit Bazelben. Az Egyetemen akkor szerveztek magyar tanszéket a hazulról menekülni kényszerült Kerényi Károly professzor számára. Verszár Frigyes¹³⁰ az orvosi kar élettani tanszékének volt európai hírvő előadója.

¹²⁶ Idős Gudor Lajos könyvhagyatékát, így ezt a kötetet is Gudor Péter lelkipásztor örzi az aranyosgerendi református parókián.

¹²⁷ Weltiné-féle füzet 78. oldalán: „1942 Mai 4, bekam er in Luncani, wo er Pfr. ist, 1 Mädchen „Zsófia”. Schickte ihm dazu Barth Dogmatik II/1.” Welti asszony, személyes kapcsolatban állhatott Karl Barth professzorral, amire abból következtetünk, hogy Weltiné a Füzet 92. oldalán a Karl Barth neve alá jegyzett mondásaihoz azt is hozzáfűzte 1936-ban: „Dez. 36: Er wünschte ges. Weihnacht und 1 fröhli. Uebergang v. a. ins neue Jahr”.

¹²⁸ Gudor Lajos: Napjaink számlálása, im., p. 53.

¹²⁹ Molnár Dezső: Mintha repülnénk. Egy erdélyi lelkész emlékei a XX. századból. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. Misztótfalusi Nyomda, Kolozsvár, 2013, p. 125.

¹³⁰ Verzár Frigyes (Bp., 1886. szept. 16. – Arlesheim, Svájc, 1979. márc. 13.): fiziológus és filozófus, 1930-tól a bázeli Élettani Intézet vezetője. Nevét egy Weltiné címmel ellátott borítékon olvashatjuk a füzet missilis anyagában, nem postai céllal, hanem mint egy emlékeztetőül, így: „Verzár”. A bázeli egyetem professzoraként Verzár Frigyes tanulmányt közöl: Magyar orvostanhallgatók Basel egyetemén. In: Orvosi Hetilap, 1931. p. 604., pp. 748–749. Verzár Frigyesné szívesen látta vendégül a diákokat és a Bazelbe telepedett magyarokat. Lásd Gudor Lajos: Napjaink számlálása, im. p. 52.

Az Alumneum 1844 óta vezetett évkönyvében az 1355-ös sorszáma alá, mint 142. magyar „alumneus” írhattam be nevemet. Az 1946–47 iskolai évben rajtam kívül még három fiatal magyar lelkész tanult a bázeli egyetemen: Szabó László, Csordás Gábor és Sulyok Kálmán. Közvetlenül előttünk Bertalan Imre tanult itt. Bertalan, Csordás¹³¹ és Sulyok kimentek Amerikába, Szabó László és én hazajöttünk.

Nem feledkezhetem meg arról, hogy otlétünk alatt több kedves svájci család hívott beszélgetésre, vacsorára. Közülük emlékezetesek maradnak a Hausvater, Cullmann professzor lemezhallgatással egybekötött vacsorái és a Barth Károllyal töltött karácsonyeste is.¹³² Itt kell megemlékezzek a bázeli magyar diákok kedves „patrónájáról”, arról a Frau Konsul Bertha Welterről, aki péntekenként mind a négyünket ebéden látott vendégül. Akkoriban már hetvenöt év körül járhatott. Évtizedek óta támogatta a magyar teológusokat. Kedvükért, részben tőlük, megtanult magyarul. Hétvégén autójával többször elvitt bennünket a Thuner See partján lévő villájába és Interlakenbe. Meggyengült látása miatt mindig maga mellé ültetett valakit, hogy útközben figyelmeztessük a felmerülő forgalmi problémákra. Jótéteményeit azzal viszonoztuk, hogy Missionstrasse 8. sz. alatti nagy házának parkjában, kertjében mi kaszáltuk le a fűvet. Szárítgattuk és gyűjtöttük a szénát, sétáltattuk a Magyarországról hozott nagy fehér juhászkutyáját, Bodrit¹³³.

Molnár Dezső neve egyáltalán nem fordul elő a Weltiné nyilvántartó füzetében. Ennek több oka is lehet: valószínű, hogy a gyenge látása miatt már alig vezette a betelt füzetet, amelybe már csak a Bertalan Imre nevét jegyezte fel az 1942–1943-as esztendőhöz, továbbá ekkorra a férje halála után a család már megszüntette a magyar diákok számára folyósított ösztöndíjat! Az is előfordulhat, hogy a Weltiné által említett, számunk-

¹³¹ Csordás Gáborhoz juttatta el Molnár Dezső a romániai vécépapír tekercseket, amikor kiderült, hogy Romániában vécépapírt gyártottak a magyar bibliákból. Lásd Molnár Dezső: *Mínta repülnék*, in., p. 195

¹³² Lásd még Molnár Dezső: *Találkozásaim Barth Károllyal*. In „Református Szemle” 1986/4, p. 371–377. Weltinéről szóló emlékeiről és a magyar diáktársairól e helyen nem beszél, ami érthető is a cecaescui időkben újraélesztett terror árnyékában.

¹³³ Kolozsvári Nagy István hagyatékában lévő fényképek felírata szerint a szép nagy fehér kutya neve „Rabló” (is?) volt, és a magyar diákok „svájci honfitársukként” becézték.

ra ismeretlen 2. számú füzetben folytatta a magánhasználatra szánt feljegyzéseit. Erdélyben az a hír járta, hogy a Molnár Dezső taníttatását¹³⁴ a Welti család vállalta, a valóságban azonban egyházi ösztöndíjas volt.

Oscar Cullmann professzor, a Welti család barátja

A Cullmann professzor halála után kiadott emlékkönyvben¹³⁵ találjuk az alábbi két fontos adatot: Welti-Schneider asszony 90. születésnapján, 1960. november 13-án Oscar Cullmann¹³⁶ mondott beszédet.¹³⁷ Az ünnepséget a bázeli Alumneum¹³⁸ épületében tartották, ott köszöntötték a kollégium nagy jótévedjeként. Mecénásuk halála alkalmával szintén

¹³⁴ Dr. Geréb Zsolt írásbeli közlése 2014. jan. 16-án, amelyért e helyen szíves köszönetet mondok. Ennek ellentmond a Molnár Dezső emléktöredéke párizsi teológiai hallgató korából: „Közben Párizsban mindinkább rendeződött az életem. Genfből folyósítani kezdtem az ösztöndíjamat, és kilátásba helyezték, hogy kérésem szerint lehetővé teszik, hogy az 1846–47-es iskolai évben Bazelben tanulhassak” Lásd Molnár Dezső: Mintha repülnénk, im. p.98. Molnár Dezső: „Válaszos táviratot küldök Kolozsvárra Nagy András bácsinak. Közlöm vele, hogy rövidesen hazaindulok. ... Aznap délután levelet kapok Svájból. Stähelin lelkész, Nagy András barátja (Richard Stähelin seengeni lelképásztorról van szó: HMJ) arról értesít, hogy a genfi ösztöndíjtanács tanulmányi ösztöndíjat ítél meg számomra. Másnap a Párizsból hazatérők csoportja nélkülém indult Metzbe. Néhány nap múlva megjön Kolozsvárról Nagy András választávirata is. Azt üzeni: maradjak. Minden megy tovább. Leteszem az ösztöndíj elnyeréséhez előírt kollokviumokat. Pár nap múlva megjön Genfből az ösztöndíj biztosításáról szóló hivatalos értesítés. Közlik, hogy július 1-től azt már Svájcban vehetem fel.” Lásd Molnár Dezső: Mintha repülnénk, im., p. 107.

¹³⁵ Martin Sallmann und Karlfried Froehlich (Hrsg) Zehn Jahre nach Oscar Cullmanns Tod. Rückblick und Ausblick. Theologischer Verlag Zürich, 2012, p. 27

¹³⁶ Cullmann professzornak nem volt lelkési képesítése, szószékről prédikációt nem mondott, reggeli áhítatokat tartott hűségesen az Alumneumban, tehát nagy kivételnek számít, hogy Welti asszony 90. születésnapján, majd az elhunytá alkalmával beszédet mondott.

¹³⁷ A köszöntő szövegét a Bazeli Egyetemi Könyvtárban őrzik, jelzete: UBB, NL 353, C. II. 278.

¹³⁸ Stähelin, Ernst: Bale et la Hongrie á travers l'Histoire. In: Revue d'Histoire Comparée 1947. p. 226–242. Vischer, Eberhard: Das Collegium Alumnorum in Basel. In: Aus fünf Jahrhunderten schweizerischer Kirchengeschichte. In: Festschrift, Paul Wernle, Basel, 1932, p. 95–162. Weber, Arthur: Historische Beziehungen zwischen Ungarn und der Schweiz, Zeitschrift für Schweizerische Geschichte 1925/5, p. 236–240.

Cullmann professzor tartott búcsúbeszédet,¹³⁹ ezzel is hangsúlyozva az Alumneum családi jellegét.

Weltiék a Tófalvi Zoltán kutatásainak látómezejében. Egy ávós-szekus confabulatio csapdái

A Sass Kálmán-féle pert kutató és az ügyet alaposan ismerő Tófalvi Zoltán több adatot talált a Welti családról a Szekuritate irattárát őrző bukaresti levéltárban. Ezek közül a legelképesztőbb az, hogy Weltiné repülőt bérelhetne a müncheni összeesküvésben részt vevő érmihályfalvai foglyok kiszabadítására...

Tófalvi Zoltán kutatásai nyomán így foglaljuk össze a valóság, a hazugság és a fantázia mesterségesen összebogozott szálait. A müncheni Szabad Európa Rádió léggömbbel szétszórt röpcéduláját Sass Kálmánéknál is megtalálták és a jugoszlávok¹⁴⁰, az ávósok meg a szekusok egy nemzetközi kémügyet akartak fabrikálni ahhoz, hogy egy nagy összeesküvést leplezhessenek le az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc igazi kiváltó okainak ellenében.¹⁴¹ Egy „csiripitort”, vagyis magyar besugót zárnak Sass Kálmán cellájába azzal a céllal, hogy nyerje meg a bizalmát, és ha beszél Weltiékéről, akkor vegye rá Sass Kálmánt, hogy ismertesse vele a Svájcba vezető utat, és akkor ő, az áldást kérő közbüntényes¹⁴² megszökik a rabkórházból és megszervezi a repülős felmentést a Weltiné segítségével. Ez lett volna az egyik bizonyíték a hazaárulásra és arra, hogy prekoncepció szerint Weltiné pénzeli a svájci kémhálózatot Romániában.

Az, hogy Tófalvi Zoltán szerint a Sass Kálmán elleni per egyik kulcskérdése a Welti családhoz fűződő kapcsolat felgöngyölítése volt, bizo-

¹³⁹ Cullmann professzor Weltiné fölött mondott temetési beszédének az időpontjához kérdőjelet tettek a levéltárban: 1967? Jelzete: UBB, NL 353, C II: 358 Traueransprache für Frau Welti, 1967?

¹⁴⁰ Sass Kálmánnak évfolyamtársa volt Békássy Zoltán, aki Zombor lelkipásztora volt és a Titó titkosrendőrsége hónapokon át vallatta ebben a kritikus időszakban, hogy minémű kapcsolatban áll Sass Kálmánnal. Tófalvi Zoltán 1994-ben hallotta mindezeket Békássy Zoltántól, amikor Stockholmban találkoztak.

¹⁴¹ Tófalvi Zoltán: Kelet Svájc, stb Végjáték. Világhálón: http://www.kronika.ro/szem-pont/kelet_svajca_es_sass_kalman_martiromsaga_1/print – Mészáros Gyula ávós főhadnagy Nagyváradon köt egyezséget a szekusokkal.

¹⁴² Boros Sándor nevű elvetemült, álreformátusról van szó, a Sass család szilágysomlyói ismerőséről, akiről még pár éve az hírlett, hogy Vajdahunyadon élt.

nyítja az is, hogy követési dossziéjában megjelenik egy másik kiforgatott történet: két személy¹⁴³ Weltiekhez kell leveleket juttasson Svájcba. Valójában pénzügyi bizonylatról volt szó, hogy ott cionista szervezetet jegyezzenek be 1944-ben. A romániai cionista per vádlottjait 1953-ban ismét letartóztatják, aztán az ügyet a Welti vonalon kapcsolatba akarják hozni Sass Kálmánnal.

Másik koncepció próbálkozásukat jelzi, hogy a Sass Kálmán letartóztatása után készült jelentés 1957. február 16-án már arról beszél, hogy „1928 és 1931 közötti bázeli és zürichi tanulmányútja során szoros kapcsolatot alakított ki Henrich Welti svájci konzullal, akinek Románia gazdasági helyzetéről folyamatosan információkat továbbított, s aki 1944-ben Érmihályfalván többször is felkereste őt.” Tófalvi Zoltán azonnal megállapítja, hogy itt lehetetlen állítások torlódnak, mert 1929-ben érkezett Bázélbe, nem is beszélve arról, hogy Welti Henrik nem járhatott 1944-ben Érmihályfalván.¹⁴⁴ Csak a hitelesség kedvéért jegyezzük meg, hogy mindkét tanulmányi évében a bázeli egyetem diákja volt, Zürichben csak rövid ideig tartózkodott.

Kapitális tévedésnek tartja Tófalvi Zoltán, hogy jöllehet a Sass Kálmán vallomása szerint „Henrich” Welti 1933-ban vagy 1934-ben már nagyon idős emberként elhunyt, a szekus koncepció szerint 1944-ben éppen a háború idején kellett volna valamiért Érmihályfalván járnia.

Velti Henrik születésének és halálának¹⁴⁵ a dátumát még nem sikerült azonosítanunk, de biztos, hogy 1937-ben még élt, mert földet vásárolt.¹⁴⁶ Fénykép bizonyítja, hogy Bázélben együtt van 1939. febr. 11-én

¹⁴³ Cornel Iancu és Mela Iancu, lásd Tófalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH.Tárolt változat2013 aug. 24 –

¹⁴⁴ Tófalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH .Tárolt változat2013 aug. 24 –

¹⁴⁵ Világhálón talált iratcsomó lezárásának dátuma: E2001D#1000/1552#1334* Titel: Welti Henry, Konsul, Basel. Entstehungszeitraum: 1929 – 1940 (Paraguay) arra enged következtetni, hogy Welti Henrik elhunytának feltételezett éve: 1940. Lásd világhálón 2014. jan. 20. állapot: <https://www.swiss-archives.ch/detail.aspx?ID=1697263>

¹⁴⁶ Thun Kaufvertrag Der Staat Bern verkauft an Henry Welti, Konsul, in Basel, für Fr. 234. ein Stück Seegrund (0.78 Aren) beim Vorderdorf Merligen. Mit Plan, 1937.05.12 (Archiveinheit) Világhálón: www.query.sta.be.ch/detail.aspx?ID=64563

Horváth László bukaresti lelkésszel, továbbá kolozsvári Nagy István és Gudor Lajos segédlelkészekkel. Viszont tény, hogy 1940 elején Welti asszony arról ír Gudor Lajosnak, hogy a férje helyett, a férje irodájában kell döntéseket hoznia. Hivatalosan arról, hogy Welti úr már nincsen az élők sorában, arról a felesége özvegyi státusának megjelölése kapcsán szerzünk tudomást. Welti asszony egy telket és házat adott el 1947-ben, és ezt olvasni lehet egy világhálóra szerkesztett közjegyzői iratban.¹⁴⁷

Weltinéről viszont tudjuk, hogy járt Érmihályfalván és jelen volt a Sass Kálmán beiktatásán. Az egyházi újság meg is jegyzi: „Egyik kiemelkedő fénypontja a nagyszabású ünnepségnek méltóságos Welti svájci konzulné megjelenése.”¹⁴⁸ Az 1936-os esztendő alatt Weltiné fel is jegyezte, hogy júniusban házasodott meg Sass Kálmán, és hogy szept. 6-án búcsúzott ki Telegden. A szept. 13-i érmihályfalvi beiktatáson Sullyok István szolgált, 1500-an voltak jelen a felkoszorúzott templomban és megszámolta, hogy 600-an vettek részt a közebédén. Weltiné azt is fontosnak tartotta feljegyezni, hogy Sass Kálmánt az iskolák felügyeletével bízta meg az egyházkerület, és hogy már egy éve nem kap fizetést a szegény gyülekezetétől. Az édesanyja által havonként folyósított 500 lejből él.¹⁴⁹ Nyilvánvaló, hogy a Welti család a nyomor láttán segített a rászorultakon és akkor még véletlenül sem fordult volna meg senkinek a fejében, hogy a keresztyéni diakónia cselekedeteit valaha is megkérdőjelezzék és országgellenes, kémtevékenységnek állítsák be.

¹⁴⁷ Frau Wwe. Bertha Elisabeth Welti-Schneider. Staatsurkunde 1947 September 19/26 Frau Wwe. Bertha Elisabeth Welti-Schneider verkauft der Einwohnergemeinde Basel die Liegenschaft Sekt. V Parzelle II des Grundbuchs Basel, haltend 6a 96,5 m[hoch]2 mit Verwaltungsgebäude Münsterplatz I[unles.] u. Gartenhalle um den Preis von Frs. 160'000.-, 1947. Világhálón: query.staatsarchiv.bs.ch/query/detail.aspx?ID=874088 Valószínűleg arról a történelmi épületről van szó, amelynek a fényképe a világhálón is látható „Haus zur Kapelle” címmel. Világhálón: http://www.basler-uten.ch/index.php?option=com_content&view=article&id=198:haus-zur-kapelle&catid=42:wohnaeuser&Itemid=106

¹⁴⁸ Tóth Zsigmond cikkéről van szó, amely a „Reformátusok Lapja” 1936. okt. 20-i számában jelent meg. Lásd Tótfalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH. Tárolt változat 2013 aug. 24 –

¹⁴⁹ 1936. márc. 17-i, tehát Sass Kálmánnak még a telegdi korszakára vonatkozó bejegyzés: „Seit 1 Jahr zahlt ihn s. arme Gemeinde nicht. Er bekommt 500 Lei monatlich v. s. Mutter und lebt daraus.”

Sass Kálmán „svájci kémtevékenységét” már 1952-től követik¹⁵⁰, ennek felgöngyölítéséhez kilopatják az egyházkerület irattárából a törzskönyvi lapját. Egyetértünk Tófalvi Zoltánnal, aki ezt az irattartót a Szekuritate bu-karesti levéltárában olvasta és azt mondja, hogy: „Ez Sass Kálmán pályakezdésének leghitelesebb dokumentuma. A törzskönyvi kimutatás szerint 1929-től 1931. június 30-ig Bazelen és Stuttgartban tanult. Belmissziói képzésen Vinelzben (Svájc) és Ebhausenben (Németország) vett részt 1930. június 30-a és 1930. október 20-a között. Az egyházi törzskönyvi lap adatai szerint Sass Kálmán anyanyelvi szinten beszélt, írt és publikált német és román nyelven, kevésbé ismerte a francia és olasz nyelvet.”¹⁵¹

Weltiné füzetében nincs bejegyezve Stuttgart, Vinelz és Ebhausen, ami nem jelenti azt, hogy ezeken a helyeken nem folytatott volna tanulmányokat. Nála csak az áll, hogy Sass Kálmán 1929–1930 folyamán az Alumneum lakója, 1930 és 1931 folyamán pedig náluk, a Welti családnál vendégeskedik, és 1931 júliusától végzi a segédlelkészi szolgálatot Sulyok püspök mellett Nagyváradon.¹⁵² Számunkra fontos adata a vallatási jegyzőkönyvnek, hogy 1931 januárjában három hetet Párizsban tölt, hazafelé menet pedig ellátogat Konstanz városába, Olaszországba és Jugoszlávián keresztül tér vissza Romániába, 1931 június végén.

Vallatói arról is faggatják, hogy miként és meddig tartott fenn kapcsolatot a Welti családdal, amire Sass Kálmán azt válaszolja, hogy a zsidó származású Weltinével 1953-ig levelezett.¹⁵³ Ezt egy elfogott levél alapján tovább bonyolítják azzal a szembesítéssel, hogy Enikő¹⁵⁴ nevű egészségügyi asszisztens leányuk Belényesen német nyelvű levelet írt volna Weltinének és anyagi támogatást kért volna.

¹⁵⁰ Kanalas János nevű főhadnagyot állítják a felügyeletére, segítője egy „Lencar” fedőnevű egyházi személy, aki muszka vezetőként minden adatot és kapcsolatot ismer Sass Kálmánra vonatkozólag. Szabylár Kornél esperesről van szó, akinek a kiletét Tófalvi még nem ismerhette. Lásd Molnár János: Szigorúan ellenőrzött evangélium. Nagyvárad, 2009, p. 390.

¹⁵¹ Tófalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH.Tárolt változat2013 aug. 24 –

¹⁵² „1929–30 in Alumneum. 1930–31 bei uns als Gast. Im Juli 1931 wurde er Hilfspfarrer beim Bischof Sulyok in Oradea”.

¹⁵³ Tófalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH.Tárolt változat2013 aug. 24 –

¹⁵⁴ Enikőre nézve a születési dátumát találjuk a Weltiné füzetében: 1937. júl. 23.

Tófalvi Zoltán látta és olvasta a szekusok által lefényképezett és felnagyított levelét Sass Kálmánnak, amelyben Weltinét „Drága Anyám” címmel szólítja meg és arról ír, hogy Svájcban régóta nem kapott levelet. Természetesen egy kis segítyt is kér a családja számára. (A Szekuritáté a levelet 1955. szeptember 9-én kifogta.)¹⁵⁵

A perét előkészítő iratokból tudjuk meg azt is, hogy Sass Kálmán már érmihályfalvi lelkész volt, amikor letartóztatták hamis, még telegdi vádak alapján. Tófalvi szerint az akkori román és magyar újságok címlapon hozták a hírt arról, hogy Sass Kálmán kommunista propagandát folytatott Telegden. Erre fel, ha igaz, rövid időre az egyházi hatóság is felfüggeszti az érmihályfalvi lelkészi állásából. Weltiné is értesül, füzetében az áll, hogy 1937 nagypéntekjén bíróság elé állítják, mivel a kommunistákat pártfogolta és tanúként két cigány vádolta Sass Kálmánt. Felmentették és ő ezért pénzt fizetett.¹⁵⁶ Tófalvi Zoltán kiemeli, hogy a törvényszéki tárgyalás után a püspöki hivatalban felszólították, hogy valljon színt: kommunista elveket terjesztett-e vagy sem? Állítólag ennek a hatására vetette papírra a „Lelkipásztori munka az egyházellenes munkásság között” című rövid írást.¹⁵⁷ Halálos pere alkalmával beidézték a régi tanukat, akik a Szigurancă sugallatára annak idején azt vallották, hogy Sass Kálmán kommunista beszédet tartott, közel húsz évre rá pedig a Szekuritáté nyomására ugyanazok a tanúk kommunistaellenes magatartással vádolták.¹⁵⁸ Azt, hogy ez a „per” még a Sass Kálmán halála után is folytatódik, mi sem bizonyítja jobban, hogy 2004-ben hivatalosan is elismerték, hogy az antikommunista ellenállás¹⁵⁹ harcosa volt...

¹⁵⁵ ACNSAS, Fond informativ, dosar nr. 2476, I. kötet, f. 409. Lásd Tófalvi Z.: Az érmihályfalvi csoport pere, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH. Tárolt változat 2013 aug. 24 –

¹⁵⁶ „1937. Am Karfreitag musste er vor Gericht, er habe für die Kommunisten gesprochen. 2 Zigeiner verklagten ihm. Freigesprochen, und musste Lei bezahlen.” (Az összeget nem említi Weltiné.)

¹⁵⁷ Sass Kálmán: Lelkipásztori munka az egyházellenes munkásság között. In: „Kiáltó Szó”, 1939, p. 60–61.

¹⁵⁸ Tófalvi Zoltán: Az érmihályfalvi csoport pere, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH. Tárolt változat 2013 aug. 24 –

¹⁵⁹ „Sass Kálmánt 1958. december 2-án kivégezték, a kivégzés időpontját fia, Sass Huba kérésére közölték, 1997-ben. Halotti bizonyítványát még 1958-ban kiállította a Călarăși Városi Tanács. Később 2004. szeptember 30-án, 1754-es szám alatt az antikommunista ellenállás harcosának deklarálták.” Dr. Kéri Gáspár szóbeli közlése. Lásd Pálfi József: Orth Imre, a lelkiismeret-vallás híve. Im., p66, 119. sz. lbj.

Az osztályharcosok, sovinszták és nacionál-kommunisták számára az önzetlen jócselekedetek értelmezhetetlenek, és azonnali gyanút keltenek. A Weltiékről szerepelő adatok, amelyeket Tófalvi Zoltán a Sass Kálmán-féle szekuritátés irattartókban talált Bukarestben, annak ellenére, hogy a mindenkori román hatalom ezek alapján Weltiéket ellenségesnek bélyegezte, mégis arról a könyörületről és szeretetről tanúskodnak, amely csak a hitben járók számára felfogható.

III. Kivonatok a Welti asszony füzetéből¹⁶⁰

További, Sass Kálmánra és családjára vonatkozó adatok

A Sass Kálmán neve alá megnyitott különböző oldalakon és emlékeztető cédulákon még találunk olyan híreket, amelyeket fontosnak tartunk a közlés szempontjából.

Ezt írja az 1934-es feljegyzendők közé: (Romániában vagy csak a Partiumban, a Királyhágómelléken) szám szerint 470 református tanár és tanító állását rabolták el azáltal, hogy ismételten román nyelvvizsgára kötelezték őket.¹⁶¹

Miután feljegyzi a Sass Kálmán által küldött könyvek címét 1935 augusztusában (Telegd története, Református Káté, Tanterv az elemi iskolák számára) ezt írja a füzetébe: „Gyűjteni fogok 20.000 frankot, hogy meg lehessen vásárolni a Telegdi 25 holdas birtokát (=212.500 négyzetméter) Egy hold = 8.500 négyzetméter. Malommal, elektromos áramfejlesztővel és nagy gyümölcsössel, amely hatvan hold = 570.000 négyzetméter.”

Másik beírás: 1935 júliusában az Egyházkerület tanulmányi tanácsossá nevezi, és ebben a minőségben a Belmissziói Tanács tagja.

Egy, 1936. febr. 2. napján történt bejegyzés: a teológia dékánja megbízza, hogy dolgozza ki a mai ifúsági munka legfontosabb feladatait. (Die wichtigsten Aufgaben in den heutigen Jugendarbeit.) Az Egyházkerület megbízta tizenegy iskola meglátogatásával. Nincs rájuk vonatkozó

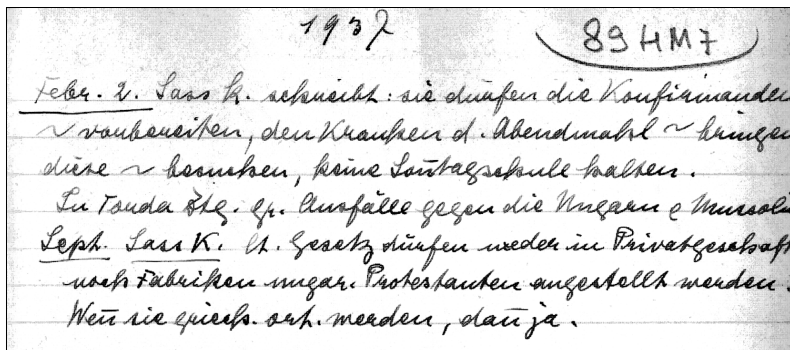
¹⁶⁰ Az áttekinthetőség kedvéért előfordul, hogy már eddig említett eseményeket vagy dátumokat ismétlünk, a német nyelvű eredeti szövegeket most nem idézzük lábjegyzetben.

¹⁶¹ Erről a törvényről és a sok pénzbe kerülő nyelvvizsgáztatási fortélyról lásd Molnár János: A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története 1920–1942. Nagyvárad, 1999, p. 60–66.

feljegyzés 1938-tól 1949-ig, ekkor ezt írja 1949. febr. 16-án, hogy Sass 1947-ben fél évet volt börtönben.

A Sass gyermekek nevét írja fel 1949. ápr. 8-án: Huba 3 éves, okos gyerek, Béla 7 éves, Kálmán 8 éves, Gyöngyi 9 éves, Enikő körülbelül 11 éves. (Azt, hogy „Huba okos gyerek”, Weltiné magyarul írta a füzetbe.)¹⁶²

Füzete utolsó előtti, 4-ik oldalán olvashatjuk: Sass K. írta 1937. febr. 2-án, hogy nem foglalkozhat a konfirmándusokkal, a betegeknek nem vihet úrvacsorát, ezeket meg sem látogathatja, nem tarthat vasárnapi iskolát. (Ez a levélhír bizonyára a telegdi feljelentés következménye, amely kiváltotta az egyházi teendői alól való időleges felfüggesztést.)

A napi újságokban nagy támadásokat intéznek Magyarország és Mussolini ellen. Bejegyzés 1937 szeptemberében: olyan törvényt mertek hozni, hogy sem a magánkereskedelemben és sem a gyárakban nem alkalmazhatnak magyar protestánsokat. Alkalmazhatják őket, hogyha görög ortodoxokká válnak.

A füzet legutolsó oldalán utolsó tételként beírva a hajdani diákok ajándékainak sorába: 1936 augusztusában Weltiné Sass Kálmánéktól egy himzett könyvborítót, egy párnát és öt törülközőt kapott ajándékba.

Egy dátumhoz nem köthető nyomtatvány hátlapján bekeretezve Weltiné keze írásával ez áll: „Herrn Sass Kálmán, Rumänien. Galospetreu, Jud. Bihor. U.p. Valea-lui-Mihai.

¹⁶² Dr. Sass Huba egyetemi tanár fényképét lásd a svédországi „Új Kéve” c. folyóirat 2010/2 számában. Világhálón, 2014. jan. 9-i állapot: <http://www.keve.se/wpdf/UK-2010-2.pdf>. Tudományos doktori fokozatát Kolozsváron szerezte 1986-ban. Lásd Orth Imre: Sass Kálmán 1904–1958. In Református Naptár, 1993, im., p. 59.

Az 1936-os karácsony alkalmával 45 üdvözlőlevelet küldtek a Weltné címére, amelyek közül egy Lengyelországból érkezett, a többi Magyarországról, Jugoszláviából és Romániából, az ott élő familiárisai köréből. Természetesen Sass Kálmán se maradt ki az ünnepi levélküldők sorából.

Megható az a külön kockás füzetlapon listázott ruhaküldemény-jegyzék, harisnyától, cipőtől kezdve a nagykabátig, amelyet bizonyára engedélyezés végett kellett bemutatnia Bernben (a berni magyar követségen? Kiemelés tőlem, HMJ), hogy Budapestre küldhesse Sass Kálmán címére.

Szemelvények a Welti családhoz küldött levelekből

Weltné mindenek diákfüzetében a lapok között fényképeket és leveleket is találunk.

– Bekess Károly¹⁶³ bő két ívlapos, magyarral kevert német levelét Strassburgból keltezi 1934. júl. 4-én. Többek között arról értesít, hogy Ravasz püspök a 84 éves édesapja betegsége miatt nem utazhat Bazélbe, és hogy Tavaszy Sándor szeptemberben utazik előadás tartására Svájcba. Befejezőként magyarul írja: „Isten áldását kérve úgy Önre, mint Welti úrra: Welti urat üdvözlöm: Önnek pedig mély tisztelettel őszinte kézcsókját: Bekess Károly”

– Salgótarjánból szintén 1934. júl. 4-én keltezi levelét Milán János¹⁶⁴ evangélikus segédlelkész, aki német segédszavakkal tűzdeli a nehezebben érthető fordulatoknál a magyar nyelvű levelét. Ebből a levélből is a zárómondatokat idézzük: „Hogy van a méltóságos Asszony és Welti úr? Azt hiszem nincsen semmi baj. Mi újság Baselben? Mi van a magyarokkal? Koncz¹⁶⁵ már elutazott? Szeretettel üdvözlöm Welti urat és a magyar fiukat! A Méltóságos Asszony kezét csókolom hálás szeretettel.”

– Kerekes Sándor¹⁶⁶ ír 1937. dec. 18-án egy hosszú két oldalas levelet. Megköszöni Weltnének a neki küldött komoly pénzüsszeget, amely szá-

¹⁶³ 1933 márciusa és 1934. febr. 28 között tartózkodott Bazélben.

¹⁶⁴ Milán János az 1933–34-es tanévben diákoskodik Baselben. Soproni származású. A róla szóló utolsó bejegyzés 1957-ből származik, Weltné gondosan beírja a Milán Jánosék hat gyermekének a nevét.

¹⁶⁵ A sárospataki Koncz Sándor 1933–1934 között volt a Bazeli Alumneum lakója. Kétoldalnyi feljegyzést őriz róla a Weltné füzeté.

¹⁶⁶ Kerekes Sándor vagy Alexander neve a Weltné füzetében sehol sem fordul elő. Mindenesetre egy olyan teológusról van szó, aki arra vár a levele szerint, hogy ifjúsági

mára hatalmas segítség. Igéri, hogy karácsonyra írni fog Sass, Molnár, Horváth és Tőkés lelkészeknek, meg a svájci barátoknak is. Irja hogy Kis lelkész januárban Svájcba utazik, és hogy nemrég találkozott Krisztof professzorral, aki üdvözli Weltiéket. Hírt ad a Hídelvén folyó ifjúsági munkáról. Végig németül ír, boldog ünnepeket kívánva üdvözli Welti urat és az unokákat. Aláírás: „Alexander Kerekes”.

– A „Református Hiradó” 1937 júliusi vagy augusztusi számában megjelent kis újságcikket is őriz a mindenes füzet. „Pál apostol írta valamikor a koloszébeliekhez: „...jöllehet testben távol vagyok tőletek, mindazáltal lélekben veletek vagyok, örülvén és látván ti köztetek jó rendet és Krisztusba vetett hiteteknek erősségét” (Kol 2,5). Ezzel a testvéri örvendezéssel gondol reánk és figyeli árvaházunk fejlődését a mi kedves svájci jóakarónk Frau Konsul Henry Welt, aki hallva most is, hogy árvaházunkat bővítjük, a bazeli egyetemről hazaérkező Tőkés Béla tiszteletes úrral 1.000 leit küldött a következő sorok kíséretében: „mit höfl. Grüßen an Herrn Pfr. Csernák Béla für das Waisenhaus in Oradea 1.000 Lei. Basel, 30,6.,37.” Hálás köszönettel fogadjuk hittestvéri szeretetének újabb bizonyosságát.

Az építkezés különben szépen halad. A szobák belső vakolása folyik.”

– Nyíregyházáról dedikálva küldi a fényképét 1938. nov. 10-én Porzolt István¹⁶⁷: „Weltiné Méltóságos Asszonynak sok jóságaért igaz tisztelettel és őszinte szeretettel.” (Weltiné megjegyezte: érkezett nov. 14-én. Tehát Welti asszonynak a november 13-iki születésnapja után.)

– Prattelnből keltezi 1948. dec. 22-én a fekete keretű üdvözlétet karácsonyra egy Claudia nevű hölgy. Afelől érdeklődik, hogy Weltiné felgyógyult-e a sárgaságból? Welti úr nevét már nem említi.

– Ismeretlen személytől származó, hártyaszerű papírosra írott címek, hosszúkásan összehajtván, hogy elférjen egy gallérban vagy egy könyv borítójának a gerincébe csúsztatva. Ami a Weltiék számára személyes lehet a 3 nagyváradi (Papp Lajos, Mokos Kálmán és Imre, Széles Kálmán) és telegdi (Daday) cím mellett, az az, hogy az ismeretlen címküldő

titkári kinevezést nyerjen, bizonyára Kolozsváron. Dr. Geréb Zsolt ismerte a családod, neki köszönjük azt az adatot, hogy Kerekes Sándor a bázeli Saint Krischonában tanult, a Missziós képző Intézetben.

¹⁶⁷ Porzolt István az 1936–37-es tanévben volt bazeli diák, édesapja Újfehértó lelkipásztora, esperes.

megkérdezi: „Ugye hogy szép a kutya, és nem is olyan vad? Különben reméljük, hogy nem fél.”

Valamilyen megbízási céllal a hatodik, és egyben utolsó címnél ez áll: „Unitárius Lelkészi Hivatal Torockó. Jud. Alba de jos.” Mellette németül: „Für das Mädchen in Torockó.”

– Nagy András két német nyelvű levelének a másolatát Kolozsváron őrzik. Az 1947. jún. 27-én kelt levelét valaki Prágába viszi, ott postázza Weltinének. Két nappal korábban a püspök (Vásárhelyi János: HMJ) és a saját levelét szintén útnak indította egy személy által. Kivándorló zsidó családok¹⁶⁸ megsegítésére svájci-kolozsvári pénzcserét bonyolítanak le, kéri, hogy erről ne írjon részleteket Weltiné. A helyzetükre és lelki tartásukra nézve a Róma 8,19 a jellemző, hozzáolvasandó a 23. zsoltár 4-ik verse. Kollégái is üdvözlétüket küldik. (Nem írja alá.)

Közel egy esztendőre rá jelentkezik ismét a régi Farkas utcából, akkor már a Str. Kogalniceanu 29. szám alól. Kezelve Weltiné ezt a levelet is bizalmasan, veszélyes az üzenetváltás. Molnár Dezső¹⁶⁹ átadta a Weltiné által küldött pénzt, a 400 frankot is óvatosan eljuttatták a címzettekhez. Sass Kálmán ismét szabad, de beteg és elgyötört. Orth Imre ott van, ahol Kálmán december óta szenvedett. Levelének kelte 1948. május 24. Gépelt levelét ceruzával jegyzi: N.A.¹⁷⁰

Welti asszony a Karl Barth előadásait hallgatja

Gudor Lajos emlékiratában olvasunk arról, hogy nemcsak íjak, hanem a meglelt bázeli polgárok és menekült zsidók is hallgatták a Barth előadásait a német, holland, angol, olasz és magyar diákok társaságában Weltiné is látogatta az órákat¹⁷¹, valószínűleg már 1936-tól, mert ez évben már karácsonyi üdvözlétet is küldött Barth a Welti családnak. Fel is jegyzi¹⁷², hogy az angol diákok humorosan mit mondtak egyszer Karl

¹⁶⁸ A. Sarasin, Basel. Elena Hirsch-Sajovics és Ignatie Hirsch, Cluj.

¹⁶⁹ Molnár Dezső komoly kockázatot vállalva, a cipőjébe „talpaltatta be” a Welti asszony által küldött pénzt. Lásd: Molnár Dezső: Mintha repülnénk, im., p. 140–141.

¹⁷⁰ Nagy András leveleinek másolatát az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában őrzik.

¹⁷¹ Gudor Lajos: Napjaink számlálása, im., p. 36.

¹⁷² Welti asszony Füzte, p. 92: „die engl. Studenten sprachen über Barth: er sage: „Gott ist alles, die Menschen sind nichts”, und Du bist ein Idiot”. Barth hielt Vor-

Barthtal kapcsolatban 1936. febr. 3-án és 4-én: „Isten minden, az emberek pedig semmik”, ... és te egy idióta vagy!”

Egy hölgy szerint Zürichben unalmas volt Barthnak a Kálvinról tartott felolvasása, pedig őt inkább Barth gazdag szellemisége érdekelte volna.

Nem csodálkoznánk, hogyha valamikor előkerülnének a Welti asszony gyorsírással készült egyetemi vagy könyvtári jegyzetei. Az is lehet, hogy nemcsak Barth, hanem más professzorok előadásaira is járt. Még 1940-ben is ír az egyetemi előadások látogatásáról, de időhiány miatt csak három órán vesz részt. Azt már nem írja, hogy napi vagy heti 3 óráról van szó.¹⁷³

Népművészeti kiállítások szervezése Svájcban

Füzetének több oldalán feltűnő módon azt jegyezte fel, hogy milyen ajándékokat kapott az évek folyamán. Így értjük meg a Gudor Lajos emlékirata alapján, hogy ezeket a népművészeti tárgyakat különböző helyeken kiállította.¹⁷⁴

Magyar és más nemzetiségű bázeli peregrinusok nevei a Weltiné-féle füzetben

Welti asszony időrendi sorrendben kísérelte meg a tanulmányi úton járók nevének és legfontosabb családi adatainak a feljegyzését, de egy idő után felhagyott a pótlások beírásával. Fülete megnyitásakor, vagy átírásakor mindenesetre rendszerezési szándék vezette. Megközelítés szempontjából számunkra a meglévő állapot sorrendje a hiteles és az egyszerűbb. Figyelmeztetjük olvasóinkat, hogy a nevek elírásokat is tartalmazhatnak. Érzékeltetés céljából lábjegyzetben ismertetjük az első tíz oldal bejegyzéseit¹⁷⁵, itt csupán a peregrinusok neveit és a bázeli tartózkodásuk időpontjait közöljük, feltéve, ha Welti asszony feljegyezte.

trag in Zürich über Calvin, d. h. er las nur was Calvin schrieb. Eine Dame schrieb ihm v. Zürich, d. sie hätte lieber von Barth s. reichen Geist gehört, als vom langweiligen Calvin.” Barthnak tulajdonított idézetek: „Der Mensch ist nicht ein Animal ration al., sondern ein Animal.” Vagy: „Vernunft hat nichts mit Religion zu tun.” Ugyancsak Barthtól származó idézet: „Gott komt zu uns, wir können nicht zu ihm.”

¹⁷³ Gudor Lajoshoz 1940. febr. 14-én írott levél Bukarestbe: „Aus Zeitmangel gehe ich nur 3 Stunden auf die Universität.”

¹⁷⁴ Gudor Lajos: Napjaink számlálása, im., p. 36.

¹⁷⁵ Az általunk megszámozott második üres oldalon csak egy név áll: *Bruno Parval*. Ezután egy új oldal következik: *Groo Gyula*, kis Gysuzi 2/6.11. A negyedik olda-

1.) Bruno Parval (Lengyelország)¹⁷⁶; 2.) Alfred Bolek, (Lengyelországból); 3.) Alexander Benedek; 4.) Krayatsch; 5.) Sass Kálmán Bázelen: 1929–1930 in Alumneum. 1930–1931 bei uns als Gast; 6.) Kiss Bertalan; 7.) Kristóf Georg (Gyuri); 8.) Rusznyák Franz, 1930 okt.–1931 júl. között Bázelen; 9.) Toth Stefan, 1930–1931 között Bázelen; 10.) Poth Ludwig 1930–1931 között Bázelen; 11.) Domonkos; 12.) Vendegh; 13.) Lehel Franz (Ferenc) 1931 őszétől 1931 júliusáig Bázelen; 14.) Urbán Ernő 1931 októberétől 1932 júliusáig Bázelen; 15.) v. Domahidy Alexander v. Domahida, Lehel Ferenc társaságában 3 napig volt Bázelen; 16.) Hans Kaltenbach Jugoszláviából, ... a harmadik félévben volt Bázelen; 17.) Bíró Mózes 1935-ben látogatott Genfben és Zürichben; 18.) Jaremko Michael (Lengyelország?) néhány szemesztert Bázelen tanult, 1937–1938-ban két félévet Zürichben töltött; 19.) Molnár Károly, 1932 őszétől 1933 nyaráig marad Bázelen; 20.) Lehel László, az 1933-as nyári félévet tölti Bázelen; 21.) Bekess Károly, Bázelen 1933. március 28. és 1934. febr. 28. között; 22.) Osváth Ernő, 1933–1934 között Bázelen; 23.) Koncz Sándor, 1933–1934 között Bázelen; 24.) Milán János, Bázelenbe érkezett 1933 októberében, távozott 1934 júniusában; 25.) Hadházy Lajos, (Csehszlovákia) „*unser Stipendiaat*”, 1933–1934 között tanul Bázelen; 26.) Nagy István (Pista), született 1909. jún. 22-én Érsemlyénben, „*unser Stipendiaat*”, Bázelen 1934–1935 között; 27.) Orth Győző, Bázelen 1934–1935 folyamán; 28.) Szigeti Béla, 1934–1935 folyamán Bázelen; 29.) Farkas Károly, 1934–1935 folyamán Bázelen; 30.) Mester István, 1934–1935 között Bázelen; 31.) Seri András, 1934–1935 folyamán tanult Bázelen; 32.) Horváth István, „*unser Stipendiaat*”, 1935–1936 fo-

lon: Alfred Bolek. In Bazel anno...heiratete... in Krakau Pfarrer v. 1927 bis 1933. / 23.3.47 Bub 11 J. Ötödik oldal üres. Hatodik oldal: Alexander Benedek. Studierte in Basel v.../... In Magyarabád 1932 ordentlicher Pfarrer bei Kaposvár, bei Pécs (Fünfkirchen). / Prof. in Pápa. / 6.7.39 Heiratete er. / 1947 gewählt als Stellvertreter d. Bischofs; Volkshochschule; redigiert kirchl. Zeitschrift, / Fortbildung der Pastoren / Hat 1 Bub. Hetedik oldal üres. Nyolcadik oldalon csak egy vezetéknev: Krayatsch. Kilencedik oldal üres. A 10-11-ik oldalakon olvashatóak a Sass Kálmánnal kapcsolatos feljegyzések, amelyek a 89-ik oldalon folytatódnak. (Welti asszonynak a Sass Kálmánnal kapcsolatos összes füzetbeli feljegyzéseit az eddigiek során már idéztük, illetve felhasználtuk. HMJ.)

¹⁷⁶ Azt, hogy Bruno Parval lengyelországi, abból következtetünk, hogy a füzet 90-ik oldalán „Biala” helységből küld Weltinének karácsonyi üdvözlötlet 1936-ban.

lyamán tanult Bázelen; 33.) Molitorisz János, 1934 novemberétől 1935. január 26-ig tanul Bázelen; 34.) Farkas Jenő, Bázelen: 1935. nov. 2. és 1936. aug. 16. között Bázelen tartózkodik; 35.) Kis Árpád, Bázelen 1935 decembere és 1936 júliusa között; 36.) von Groo Gyula, Bázelen 1935 és 1936 folyamán¹⁷⁷; 37.) Orbán József, 1936 májusa előtt tanulmányozhatott Bázelen; 38.) Horváth Jenő, Bázelenbe érkezett 1937. április 8-án, távozott 1937. júl. 5-én. 39.) Tőkés Béla, „*unser Stipendiaat*”, Bázelenbe érkezett 1936. okt. 19-én, távozik 1937. júl. 22-én; 40.) Porzsolt István, 1936–1937 között Bázelen; 41.) Szabó József, 1936–1937 között járt Bázelen; 42.) Kozma Tibor, tanulmányútján 1939. okt. 18-án érkezett Bázelenbe, 1940-ben tért haza?; 43.) Papp László, „*unser Stipendiaat*”, Bázelen 1937–1938 között volt Bázelen; 44.) Balla Sándor (Jugoszlávia), 1937–1939 között tanult Bázelen; 45.) Gudor Lajos, az 1938-as év nyári szemeszterét töltötte Bázelen; 46.) Nagy István, született 1916. ápr. 18-án (Nagy Pista II.), Bázelenbe érkezett 1938 októberében, 1939-ben tér vissza Kolozsvárra; 47.) Hettesheimer Péter, 1938. szept. 20-án érkezik Bázelenbe, 1939-ben távozik; 48.) Sárközi Endre, Bázelenbe érkezett 1938-ban, 1939 nyarán távozott; 49.) Rózsai Tivadar, Bázelen 1938–1939 között; 50.) Tölly Sándor (Ausztria), Bázelenbe érkezik 1938-ban, távozik 1939. március 11-én; 51.) Geréb Pál, 1935 táján van Bázelen vagy a Krischona látogatója¹⁷⁸; 52.) Tőkés István (Szentistván), Bázelen 1939–1940 között; 53.) Benczur László, Bázelen 1939–1940 között; 54.) Bertalan Imre, Bázelen 1942–1943 között.

Wolti asszony a füzet 95-ik oldalán összesíti a saját ösztöndíjasaik nevét ahol az „*Unser Stipendium*” felirat alatt felsorolja a Hadházy Lajos (1933–1934), Nagy Pista von Vadász (1934–1935), Horváth István von Szatmár (1935–1936), Tőkés Béla von Nyíregyháza (1936–1937) és a Papp László von Sziget (1937–1938) nevét. Sajnos nem írta be a kimu-

¹⁷⁷ Lásd még Gróó Gyula: Mit tanultam Karl Barth Károlytól? In: *Theológiai Szemle*, 1986/3, p. 133–137.

¹⁷⁸ Dr. Geréb Zsolt-nak köszönjük az édesapjára vonatkozó adatokat: „Geréb Pál 1935–36-ban Zürichben tanult. Valószínű akkor látogatta meg Mester Istvánt és Kerekes Sándort is. Sokáig tartotta a kapcsolatot Tőkés Béla lelkésszel, aki abban az időben Végváron szolgált.” Geréb Pál külföldi tanulmányútjának adatai hiányoznak Balogh Béla írásából: „Dr. Geréb Pál (1912–1991) teológiai professzor emlékezete. In: „Református Szemle” CV. évf., 2012/6, p. 624–627.

tatásba a magyarországi ösztöndíjasaik nevét, sem a füzet lapjain nem jelölte, hanem csak annyit írt a sorok közé, hogy még hat budapesti név illik erre a helyre: „und 6 andere v. Budapest”. A dátumok mutatják, hogy ezt az ösztöndíjat a Sass Kálmán távozása után létesítette a Welti család.

A Welti-féle ösztöndíjhoz segítők nevét is megtaláljuk a füzetben. Erről a családi ösztöndíjról eddig csak azt tudjuk, hogy a Sass Kálmán kérésére létesítették.¹⁷⁹ A felvidéki Hadházy Lajost a füzet 44. oldala szerint Csikesz professzor ajánlotta a Weltiéek figyelmébe: „er...hatte gute Empfohlungen von Prof. Csikesz in Debrecen...”. Horváth Istvánt még Makkai Sándor püspök ajánlotta a füzet 94. oldalán, de inkább az a megjegyzés az életszerűbb miszerint a kolozsvári dékán, dr. Imre Lajos ajánlotta ösztöndíjra 1935. jún. 4-én.¹⁸⁰

Tókes Bélát pedig Sulyok István püspök ajánlotta, ahogyan az kitűnik a Welti asszony füzetének 94. oldalán feljegyzett kimutatásból. Azt, hogy a később a Vadászon szolgáló Nagy István lelkipásztort és Papp Lászlót ki ajánlotta ösztöndíjra, azt ebben a füzetben nem találtuk¹⁸¹. A Hadházy Lajos, Horváth István és Papp László nevéhez Weltiné külön megjegyzi, hogy kitűnően tanultak: „prima gearbeitet”.

Ahhoz, hogy a Welti-család ösztöndíjasairól és az ösztöndíj feltételeiről alaposan tájékozódhassunk, feltétlenül meg kellene vizsgálnunk a Welti-Schneider-féle, 1933–1934-es bázeli egyetemi évre vonatkozó alapítványi irat szövegét.¹⁸²

Welti asszonynak az erdélyiekhez írott, fennmaradt levelei

Az említett vallatási jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a Weltiné leveleit elfogták és elvitték Érmihályfalváról, tehát a Sass Kálmánékhöz írott levelek, ha megvannak, a Szekuritáté irattárában leledzenek. Emellett a

¹⁷⁹ Szabadi István Partiumi és kárpátaljai református lelkészek önéletrajzai 1942-ből. In „Mediárium” 3. évf., 2009/1–2, p. 70

¹⁸⁰ Weltiné füzet, 57. oldal: „Am 12 Juli 1935 sagte ich Horváth István unser Stipendium zu.”

¹⁸¹ (Sipos István máramaroszi lelkipásztor szóbeli közlése szerint Papp Lászlót maga Sulyok István püspök ajánlotta ösztöndíjra, neki erről Balaskó Vilmos beszélt.)

¹⁸² Staatsarchiv Basel-Stadt, VII 2.38 Stipendium Welti-Schneider für ungarische Studenten der Theologie (1933–1934) Világhálón: <http://www.staatsarchiv.bs.ch/query/report.aspx?rpt=3>

Sass Kálmán által megnevezett családok is őrizhetik még a Weltiné keze írását. A további kutatás szempontjából természetesen nemcsak az erdélyiekkel fennmaradt levelezését tartjuk fontosnak.¹⁸³ Híradásunk nyomán fényképek, történetek, emlékezések meglétéről szereztünk tudomást, amelyeknek feldolgozására reménység szerint rövidesen sor kerül.¹⁸⁴

Welti asszony a familiárisaival kiterjedt levelezést folytatott, akárcsak egyes teológiai professzorokkal. Füzetében többször is felírta a dátumokat, csak annyit jegyezve fel, hogy az illető mikor küldött üdvözetet vagy kimerítő beszámolót. Dolgozatunk írása közben értesítettek, hogy dr. Nagy András hagyatékában két Welti asszony levelet őriznek Kolozsváron.¹⁸⁵ Az egyikben arra kéri 1935. febr. 20-án a Bázalból hazatérő Nagy András lelkipásztort, hogy szíveskedjen átadni 15.000 lejt Molnár Károlynak vagy Sass Kálmánnak egy-egy levél kíséretében.

Nemsokára Nyárádszentbenedekre (Murgesti) ír egy ékes címerpajzsos levélpapíron, 1935. ápr. 18-i keltezéssel, megköszönve, hogy Nagy

¹⁸³ Jelenlegi ismereteink szerint, a Füzetben lévő adatok címzése alapján Welti asszony a következő személyekkel váltott levelet, illetve kapott karácsonyi és újévi üdvözetet 1936-ban: Molitorisz; Lehel Ferenc und László; Hadházy; Gyulay Ludwig; Pfr. Nagy; Orth Győző; Molnár K.; Sass K.; Osváth Ernő; Kopácsy; Kristóf tanár; Kristóf Gyuri; Berecky; Kunczné; Kuncz Sándor; Horváth Jenő; Bethlen Mária; Milán János; Tóth István; Mester Pista; Dr. András; Pongrácz J.; Trócsányi; v. Groó Gyula; Gulyás József, Sárospatak; Poth Ludwig; Orbán József; Paragh László; Sulyok püspök; Szigeti Béla; Bolek; Benedek Sándor; Rusznyák; Mester Laura; Pfr. Nagy Fintaháza; Dr. Mátyás Ernő Sárospatak; Cserfalvi Ernest und Géza; Fazekas, Oradea; Farkas Jenő; Nagy Pista; Bodorné, Szatmár; Gyulay Ludwig, Alba Julia. Évszám nélküli levelezési lista egy repülő lapon (1940-ből vagy 1941-ből?): Benedek; Sass; Molnár; Sárközi; Porzsolt; Hadházy; Balla; Horváth Jenő; Jenő; Nagy Pista; Pongrácz Prof.; Milán; v. Groó; Koncz; Kristóf Prof.; Rózsai; Orbán; Orth; Tölly Sándor; Bethlen; Kozma; Riedel; Bertalan; Bene; Domahidy; Hüber; Helmig; 2 Bolek; Horv. Pista; Rusznyák; Nagy...; Gudor L.; Papp Laci; Kuncz; Kuncz Mutter; Simank, Bolek, Canada; Benczúr L.; Tőkés Béla; Tőkés István.

¹⁸⁴ Dr. Kozma Zsolt, Dr. Koncz Gábor, dr. Zalatnay István, Nagy Margit, dr. Bellágh Rózsa, Papp Hunor, Gudor Péter, Balázsne Kiss Csilla, Balázs Dénes János, Kulcsár Árpád, dr. Geréb Zsolt, dr. Sipos Gábor, Jenei Tamás, dr. Horváth Levente, Tófalvi Zoltán, Szomor Attila, Szomor Abigél, dr. Somogyi Alfréd és dr. Tőkés István ígért és nyújtott segítséget.

¹⁸⁵ Dr. Dipos Gábor egyházkerületi főlevéltáros szíves értesítése 2014. jan. 16-án. E helyen köszönöm meg Nagy András professzornak a Welti asszonyhoz írott két levélnek a másolatát is.

András elhozta Svájcba, és hazafelé is gondját viselte a Molnár Károly-felé továbbított csomagjának. Értesíti Nagy Andrást, hogy az esztendőben a sváci egyházi tanácsnak nem áll módjában a Ravasz László püspök meghívása.

Bázel és Bukarest

Nem tehetjük, hogy ne tulajdonítsunk fölöttébb való jelentőséget Welti asszony bukaresti látogatásának. Elsőként az tűnik fel, hogy Sass Kálmán és Molnár Kálmán segítségével, regáti magyar gyermekeket nyaraltatnak Telegden és a Partiumban 1937 és 1939 között.¹⁸⁶ Familiárisai közül Gudor Lajos és Szigethy Béla szolgál Bukarestben, továbbá 1936. okt. 1. és 1941. ápr. 30. között a már említett hollandiai akadémita, Horváth László is emberpróbáló munkát¹⁸⁷ végez a román fővárosban.

Welti asszonynak a Molnár Károly kíséretében tett bukaresti látogatásáról egyelőre csak a szekuritáté jegyzőkönyve nyomán tudunk. Horváth László¹⁸⁸ birtokunkban lévő saját feljegyzéseiből úgy értesülünk, hogy 1939 februárjában járt ismét svájci körúton. Dr. Nagy András ké-

¹⁸⁶ A bukaresti magyar gyerekek üdültetése 1937–39 között egyelőre Horváth László bukaresti református lelkész nevéhez fűződik. A helyi szervezés rendjén mezőtelegi és pusztaiújlaki családok regáti gyerekeket fogadtak a nyári vakációban kétételes időre. Lásd Sass Kálmán, Kupán Árpád, Varga Árpád: *Mezőtelegd története*, im., 1996, p. 165.

¹⁸⁷ Lásd Nagy Csaba: Nagy Sándor (1896–1954). In: Nagy Sándor: *A regáti magyarság. Daszpóra Könyvek–Bethlen könyvek. Kolozsvár–Sopron, 2000*, p. 12.: „A harmincas évek második felében annyira szaporodott a bukaresti református magyarság létszáma, hogy annak lelkigondozása érdekében a városon belül kisebb parókiális egységeket kellett szervezni. Ezek lelkészakkal, imaházzal – egyes esetekben – elemi iskolai épülettel felszerelt parókiakörök voltak 2–300 lélek számára. Így alakította ki a bukaresti keleti parókiakört dr. Horváth László, az északit Gudor Lajos, a délit Szigethy Béla, majd Hamar Béla nagyitiszteletű urak vezetésével. Ebben az időszakban a leányegylet vezetésével és a nővédelemem is külön női lelképásztor (Bereczky Klári) foglalkozott, aki ez időben a másodlelkész Kányádi Béla (az Egyházi Újság felelős szerkesztője) mellett a központi parókiális kör segédlelkésze is volt. Az 1940-es szörnyű bukaresti földrengés egy csapásra mindent tönkretett.”

¹⁸⁸ Lásd: Hermán M. János kéziratban lévő dolgozatát, Zwolle, 2012: Dr. Horváth László (Kolozsvár, 1901. május 15. – Kolozsvár 1961. november 23.) erdélyi mártír lelképásztor, a kuyperianus teológia képviselője, akinek 1962-ben a szekuritáté elvette a könyveit.

szította elő Horváth László svájci utazását, aki 27 helyen prédikált és tartott előadást a regáti reformátusokról és a misszióról.¹⁸⁹ Egy 1939. febr. 11-iki fénykép¹⁹⁰ (Nagy István, Welti úr, Horváth László, Gudor Lajos) tanúsága szerint Horváth László Bázelen tartózkodik.¹⁹¹ Négyévi bukaresti szolgálata eredményeképpen Horváth László svájci segéllyel új épületet: alul imaházat, följe pedig parókiát építtetett¹⁹². Özvegy Horváth Lászlóné emlékezett a Welti családdal való kapcsolattartásukra, de az ő svájci levelezésüket is elkobozták a férje letartóztatásakor.

A Welti család keresztgyermekai

Welti asszony a füzetében gondosan feljegyezte az általa ismert családok gyermekeinek a nevét, azok pontos vagy hozzávetőleges életkorát. Keresztgyermekének a névsora korántsem lehet pontos, hiszen az egyik személy éppen Tófalvi Zoltán kutatásainak a nyomán került felszínre és olykor ő maga sem emlékezett már a nevekre. A keresztszülei intézmény által Welti asszony a szeretetkapcsolatokat erősítette és úgy tűnik, hogy amennyire csak tehetett, szolidaritást tanúsított a sorsuk iránt. A magyar gyermekek feletti keresztanyaság vállalása elsősorban a Welti asszony lelkeségére jellemző, továbbá beilleszkedik abba a familiáris kapcsolatrendszerbe, amelyet a magyarok között ő maga is bizonyára kedvesnek és hasznosnak tartott. Tizenkét keresztgyermekét számolta össze egyszer, ebből eddig hatnak a nevét sikerült felsorakoztatnunk. Valamennyien a volt pártfoglaltjainak a gyermekei, akik ezáltal hálásan akarták kifejezésre juttatni azt, hogy ők is családtagjukként szeretik Welti asszonyt és családját.

¹⁸⁹ Horváth Lászlóné özv. szül. Bartos Olgával készített kiadatlan interjúnk Ouwsterhauleban 1985. aug. 19-én.

¹⁹⁰ Nagy Margit tulajdonában, akinek hálásan köszönjük a segítségét.

¹⁹¹ Horváth Lászlóné úgy emlékezett, hogy férje talán már 1936-ban vagy 1937-ben is volt svájci jószolgálati körúton.

¹⁹² Horváth Lászlónak ez a Bukarestben kiadott műve hálás visszajelzés a segítőkész svájci testvérek irányába. Horváth L.: A mi igaz édesanyánk. János apostolnak a „Mennyei jelenések”-ről írott könyve XII-ik fejezetének református hitvallású magyarázata. Bukarest, 1939., Tiparnița kny. 23. lap. Az első számozatlan lapon ez a szöveg olvasható: „A Keleten élő hittestvéreknek ajánlja a svájci reformátusok szeretetteljes üdvözlétével a Pfenninger-Bodmer Munka-közösség. Gruss der Brüder aus der Schweiz an die Glaubensgeschwister im Osten durch das Pfenninger-Bodmer-Werk.”

Bereczky István, az egyik keresztyermek, ő a Földes Ilona, vagyis Veronika nevű diakonissza testvér unokaöccse.¹⁹³

Molnár Judith is keresztyermek. Füzetének 32. oldalán az édesapa, a Molnár Károly nevéhez bejegyzi, hogy 1948-ban négy ügyes gyermekek van. A legidősebb, Judith, a Weltiné keresztyermek.¹⁹⁴

Orbán Gyuri a 12-ik keresztyermek!¹⁹⁵

Porzolt István, aki 1946. jún. 27-én született Nyíregyházán, szintén Weltiné keresztyermek.¹⁹⁶

Kozma Gyöngyvér 1939-ben született Árpástón¹⁹⁷, ahol Weltiné felkereste a Kozma Tibor családját.

Balla Etelka, talán 1944 decemberében született, *Balla Gyöngyike* 1947. május 1-én, és az oldal utolsó, 1948-as bejegyzése szerint a kettő közül az egyik a Weltiné keresztyermek.¹⁹⁸

¹⁹³ Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírtjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 177, 1. sz. lbj.

¹⁹⁴ „1948 Er hat 4 nette Kinder. Judith, ältäste m. Pathenkind.”

¹⁹⁵ Weltiné Füzetének 62. oldalán, 1952-ből származó bejegyzés: „2 Buben, Gyuri cca. 1 Jahr alt, m. 12. Pathenkind.”

¹⁹⁶ Weltiné Füzetének 67. oldalán: „27. Juni 1946 István geb., m. Pathenkind.”

¹⁹⁷ Weltiné Füzetének 70. oldalán: „1939 Gyöngyvér geb. m. Pathenkind.” Welti asszony szerepéről beszélve, dr. Kozma Zsolt professzor közölte velünk levélben, hogy Weltiné annak idején őket is felkereste Árpástón. (Rettegnél kelt át a folyón, fénykép van a családbirtokában a Weltiné kisautójáról, amelyet kompon visznek át a Szamoson) Leánytestvére, Kozma Gyöngyvér Mária, született 1939. okt. 15-én, a Weltiné keresztlánya volt, Weltiné a tizenegy háza közül az egyiket Gyöngyre is hagyta (volna), legalábbis így tudta a család. Dr. Kozma Tibor későbbi teológiai professzoráról Weltiné a Füzetben a következőket jegyezte fel az 1937-38 iskolai év feltüntetése alatt: „Kozma Tibor von Szabadka, Rumänien, geb. 3.12.1909. Jetzt 3 Jahr Pfarrer in Árpástó/Branistea, vorher 2 und halb J. segedllekész. Er ist hier im Alumneum f.d. Basler Stipendium. *Ankunft in Basel am 18. Okt. 1939.* Studierte... Reiste ab am. ... 1939 Gyöngyvér geb. m. Pathenkind. 1940 Anschluss an Ungarn. An wissentschaftl. Theologiegst. gewählt.” Kozma Tibor 1934-1946 között lelkész Árpástón, azután a Zilahi Wesselényi Kollégium vallásánára. Welti asszony a bejegyzés alkalmával tévesen jegyezte be a Kozma Tibor nevéhez, hogy 1939. okt. 18-án érkezett volna Bázélbe! Mindenképpen az 1937-es évről lehet szó. Dr. Kozma Zsolt professzor 2014. jan. 20-án keltezett levelének adatait szeretettel köszönjük. Jakab József árpástói lelkész szóbeli közlése nyomán írjuk, hogy Árpástón új kereszteleési anyakönyvet nyitottak 1953-ban, mert a korábbi anyakönyveket elvitték Besztercére és a mai napig nem adták vissza.

¹⁹⁸ Weltiné a Füzetének 75. oldalán: „1948. Er hat 2 Mädchen. 1 bin ich Pathin.”

Welti asszony romániai látogatásainak időpontjai

Welti asszony a füzete tanúsága szerint 1933 augusztusában és szeptemberében járt *először* Romániában. Megfordult Telegden, Domahidán és bizonyára más falvakban és városokban is.¹⁹⁹ *Másodszor* 1934-ben szintén augusztus-szeptember folyamán járta meg az országot. Ekkor egészen pontosan aug. 21-e és szept. 9-e között tartózkodott Telegden. Feltételezésünk szerint ekkor és innen indult Molnár Károly társaságában a közel-keleti körútra, Kolozsvár és Bukarest érintésével.²⁰⁰

Harmadik romániai utazása alkalmával Farkas Jenő kíséretében kelt útra 1936 augusztusában. Megfordult Miskolcon, Bors községben, Temesváron, Érmihályfalván, Udvarfalván. Feltételezzük, hogy valamennyi romániai látogatása alkalmával tiszteletét tette Nagyváradon, különösen azért is, mert ebben az évben fejezték be az egyházkerületi székház építését. Immáron szoltunk arról, hogy 1936. szeptember 13-án jelen volt Érmihályfalván, Sass Kálmán beiktatásán. Weltiné 1936-os látogatásának²⁰¹ több nyoma is fennmaradt a korabeli újságokban.

¹⁹⁹ Weltiné Füzetének 10. oldalán, a Sass Kálmán neve alatt, „in Mezőtelegd”; „1933 ab Ende Aug. – Sept. War ich dort. 1934 ab 21 Aug. – 9 Sept. Wieder.” Lásd még: Domahidi Sándor: „Sommer 1933 war er in Domahida (ich auch 1 Tag) in: Füzet, p. 28.

²⁰⁰ Sass Kálmán úgy emlékezett, hogy Welti asszony Mezőtelegről Nagyváradra utazott Molnár Károlyhoz, aki segédlelkésként dolgozott a püspöki hivatalban: „Nevezett Molnár Károlyval együtt Kolozsvárra, Bukarestbe, Konstantinápolyba, Palesztinába stb. utazott. Tudomásom szerint útlevéllal utaztak. Nincs tudomásom arról, hogy milyen céllal járták be a városokat, s arról sem, ki állta az útiköltségeket. Visszatérésük után már nem kerestek fel. Ezután már csak levelezés útján tartottuk a kapcsolatot.” Lásd: Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai. II. Az érmihályfalvi csoport, 2007, im., p. 177.

²⁰¹ Miután Farkas Jenő két napig vendégeskedett a Welti családnál Bázélben, 1936. augusztus 16-án este fél tízkor indultak Bázélből vonattal Győrig. Ő továbbutazott Udvarfalvára, ahol őt Welti asszony felkeresi. (Lásd a bejegyzést a füzet 59. oldalán.) Weltiné Füzeté, 62. oldal: Weltiné felkeresi Orbán Józsefet 1936 augusztusában Miskolcon. Weltiné Füzeté, 47. oldal: 1936 augusztusában felkeresi Nagy Istvánt és feleségét Bors községben az apósáéknál: „1936 in Aug. besuchte ich ihn und Frau bei seinen Schwiegereltern in Bors. Er war glücklich.” Weltiné Füzeté, 49. oldal: 1936 augusztusában felkeresi Orth Győzőket Temesváron: Im August besuchte ich ihn: Wilhelm Mühlestr. 13, sehr nette Wohnung. S.baba, Martha, kam erst im 5. Okt. Zur Welti.” Orth Győző akkor Debreceni István mellett volt segédlelkész.

Negyedik romániai utazása a jelenlegi ismereteink szerint 1938-ra esik, amiről úgy tudunk, hogy feljegyezte azt, hogy Szigeten is megfordult.²⁰²

Ötödik romániai látogatásról is szó lehet? Fénykép maradt fenn arról, hogy 1939 nyarán (?) autóval látogatott Árpástóra.²⁰³ E következtetésen kívül, hogy Welti asszony tartotta volna keresztvíz alá a kis Kozma Gyöngyvér Máriát, egyelőre nincs más adatunk Weltiné lehetséges 1939-es romániai utazásáról. Igazán érdemes lenne tudni, hogy a bekövetkező háborús években járt-e még Welti asszony Románia és Magyarország területén?

Az utolsó szó jogán: „Svájcban Welti és felesége fogadott szüleim voltak...”

Akárhogy is bántalmazták és kábítószerezték Sass Kálmánt a vallások alkalmával, a halálos ítéletének kimondása után még a kegyelmi kérvényében is olyan pontok szerint kérte a kegyelmet, amire nagy tisztelettel kell figyelniük. A Welti házaspárt ebben a helyzetében is fogadott szüleinek ismeri el. Senki és semmi nem tudta rávenni arra, hogy megtagadja őket vagy pedig arra, hogy rosszat mondjon róluk. Lehetséges hőhéraitól mit sem félve, ezt vallotta a halál küszöbén álló lelkipásztor:

„1. Én nem hoztam létre felforgató szervezetet, és ilyesmivel senkit nem bíztam meg.

2. A külföldi országokkal való kapcsolatot illetően kijelentem: Svájcban Welti és felesége fogadott szüleim voltak, tehát velük családi levelezésem volt. Kereskedelmi és hivatalos levelezésem volt Debrecennel, a püspöki hivatallal, 1945–1946-ban Debrecenben tímárműhelyem volt.

3. Soha nem fejtettem ki propagandát a népi demokratikus rendszer ellen, a leveleim, feljegyzéseim teljesen személyes jellegűek voltak.

²⁰² Weltiné füzete, 72. oldal: 1938 őszén Weltiné Szigeten van a Papp László szüleinél. Visszafelé utazva Papp László elkíséri Hegyeshalomig: „Am 15-18 Sept. War ich in Sighet im Pfarrhaus bei seine Eltern. Er begl. mich bis Hegyeshalom.”

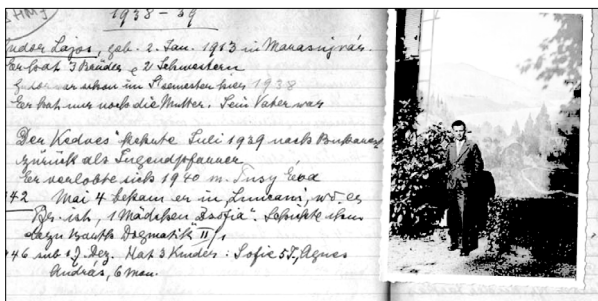
²⁰³ Dr. Kozma Zsolt 2014. jan. 20. leveléből: „Édesapám 1937-ben volt Bázelen. Szívélyes kapcsolat alakult ki Weltiné és édesapám között. Ennek köszönhető, hogy Weltiné húgomnak, Kozma Gyöngyvér Máriának a keresztanyja. Húgom 1939. október 15-én született, de azt nem tudom, hogy mikor volt a keresztelője. Mindenesetre Weltiné leutazott Árpástóra, de azt csak valószínűsíteni tudom, hogy ő tartotta volna Gyöngyit keresztvíz alá. Családunk birtokában van egy fénykép, amely Weltinét mutatja a Szamos-kompon, a kis fekete autójával (Ma az ilyent kávédarálónak mondjuk, de akkor bizonyára remek jármű volt.)“

4. 1937-ben a nagyváradi törvényszék azzal vádolt, hogy kommunista vagyok, kommunista propagandát folytatok. Később azzal vádoltak, hogy 1943–1944-ben egy Debrecenből irányított illegális szervezet tagja voltam.

5. Nem voltam fasiszta, az újságcikkeimet és a kalendáriumban megjelent írásaimat 1956-ban közöltem.

A cselekedeteim nem képezik a halálos ítélet indokát – véleményem szerint. Kérem, hogy a halálos ítéletet változtassák életfogytiglani börtönbüntetésre.”²⁰⁴

A Sass Kálmán és a Welts család kapcsolatának alaposabb kifejtéséhez még több adatra volna szükségünk, de az eddigi ismertetés alapján remélhetőleg tisztábban látunk. Alapjában véve evangéliumi emberségről és szeretetszolgálatról van szó, aminek a halállal való büntetését sántáni erők művelték. A diakónia elismerését a romániai hatalom ma nem vonja kétségbe, de egyes képviselői még mindig fenn akarják tartani az akkori vádak jogosságának a látszatát, azt a fantázia szülte kriminalizációt, amelynek az együttesére már egy levél megszólításának a magasztos tisztasága is megsemmisítően hat. Sass Kálmánnak a Welts asszonyhoz küldött utolsó levelére gondolunk, amelyet a román hatóságok 1955-ben elkoboztak. Levelét így indította:²⁰⁵ „Drága Anyám!”

Gudur Lajos
fényképének
a hátlapján
ceruzával:
21. 06. 1939

²⁰⁴ Tófalvi Zoltán: Az érmihályfi per, im. Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH. Tárolt változat 2013. aug. 24

²⁰⁵ ACNSAS, Fond informativ, dosar nr. 2476, I. kötet, f. 409. Lásd Tófalvi Z.: Az érmihályfalvi csoport pere, im., Archive.is webpage capturearchive.is/8vVZH. Tárolt változat 2013. aug. 24.

Sass Kálmán
fényképe
1928-ból

Balról:
Nagy István,
Welti asszony és
Gudor Lajos

